

Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti

Hrvatski muzej
medicine i farmacije

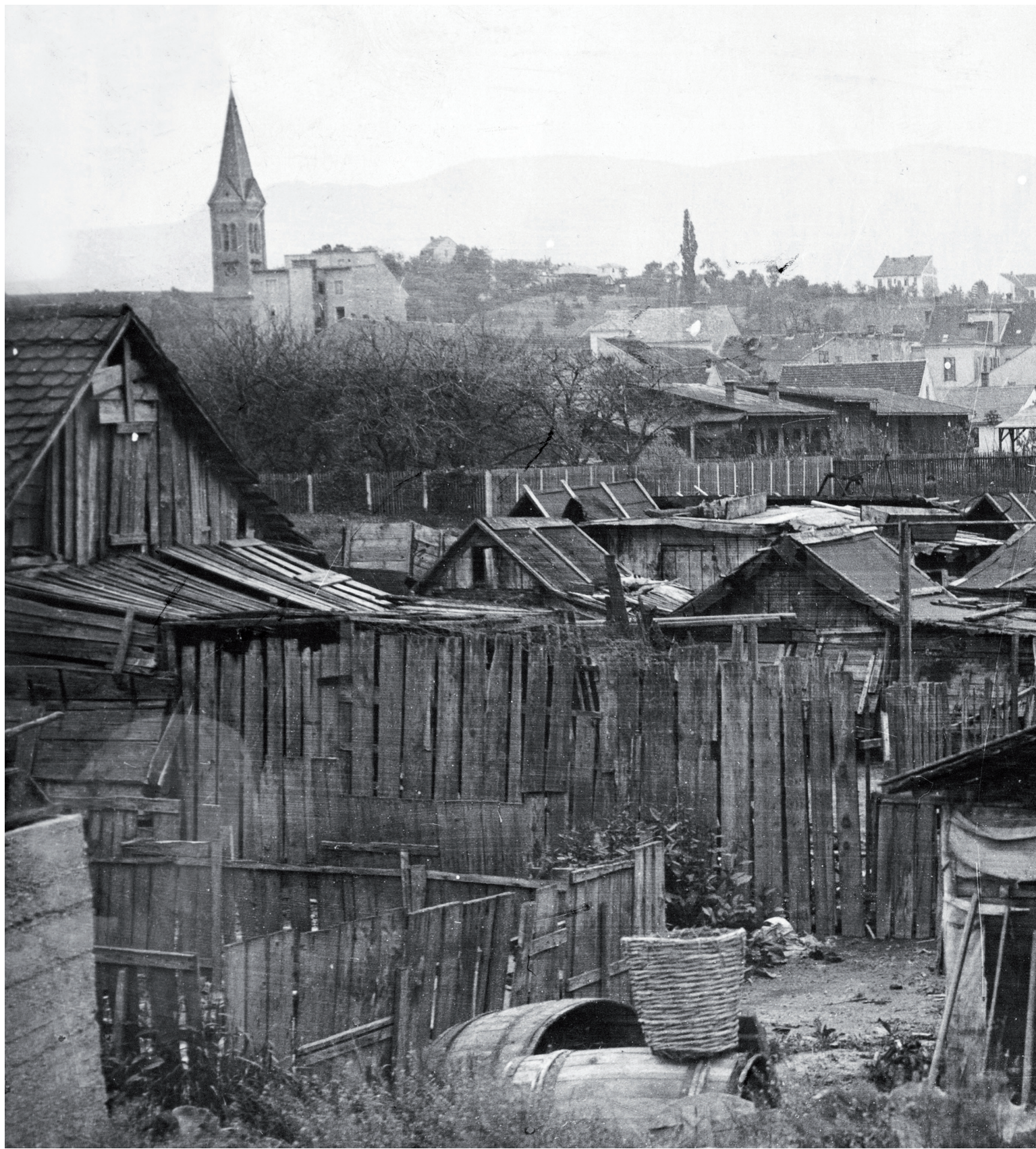

GRADA PRIJE 100 GODINA

FOTOGRAFIJE IZ ZBIRKI LIJEČNIKA VLADIMIRA ČEPULIĆA I LUJE THALLERA

Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti

Hrvatski muzej
medicine i farmacije

**EIM ETNOGRAFSKI
MUZEJ ZAGREB**

ZAGREB, 21. 3. – 19. 5. 2024.

**MA
LIJE
JE**

**GRADA
PRIJE 100 GODINA**

**FOTOGRAFIJE IZ ZBIRKI LIJEČNIKA
VLADIMIRA ČEPULIĆA I LUJE THALLERA**

**THE REVERSE SIDE
OF THE CITY
A HUNDRED YEARS AGO**

**THE PHOTOGRAPHS FROM THE VLADIMIR
ČEPULIĆ AND LUJO THALLER COLLECTIONS**

Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti
Hrvatski muzej
medicine i farmacije

**NALIČJE GRADA PRIJE 100 GODINA: FOTOGRAFIJE IZ ZBIRKI
LIJEČNIKA VLADIMIRA ČEPULIĆA I LUJE THALLERA**

**THE REVERSE SIDE OF THE CITY A HUNDRED YEARS AGO: THE
PHOTOGRAPHS FROM THE VLADIMIR ČEPULIĆ AND LUJO
THALLER COLLECTIONS**

Katalog izložbe / Exhibition Catalogue

Etnografski muzej, Zagreb, 21. ožujka – 19. svibnja 2024. /
Ethnographic Museum, Zagreb, March 21 – May 19, 2024

NAKLADNIK / PUBLISHER

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti / Croatian Academy of
Sciences and Arts
Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb
Hrvatski muzej medicine i farmacije/ Croatian Museum of
Medicine and Pharmacy
Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i
filozofiju znanosti/ Division for the History of Medical Sciences of
the Institute of History and Philosophy of Science

ZA NAKLADNIKA/ FOR THE PUBLISHER

Akademik / Member of the CASA Dario Vretenar, glavni tajnik
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Secretary General of
the Croatian Academy of Sciences and Arts

UREDNIČE / EDITORS

Silvija Brkić Midžić
Izv. prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr. sc. Amir Muzur
Mr. sc. Dubravka Osrečki Jakelić

AUTORI TEKSTA / AUTHORS

Izv. prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić
Dr. sc. Martin Kuhar
Silvija Brkić Midžić

PRIJEVOD TEKSTA NA ENGLISKI JEZIK / ENGLISH

TRANSLATION
Sanja Alexander Pehnek

KATALOŠKA OBRADA / CATALOGUE ENTRIES

Silvija Brkić Midžić

**DIGITALIZACIJA MUZEJSKE GRAĐE / DIGITALIZATION OF THE
MUSEUM MATERIALS**

Goran Vržina

**VIZUALNI IDENTITET I GRAFIČKO OBLIKOVANJE / VISUAL
IDENTITY AND GRAPHIC DESIGN**

Studio Rašić
Ante Rašić

**FOTOGRAFIJE ZAGREBAČKIH VIZURA 2024. / PHOTOGRAPHS
OF THE VIEWS OF ZAGREB 2024**

Damir Fabijanić

**FOTOGRAFIJE OTVORENJA I POSTAVA IZLOŽBE / PHOTOGRAPHS
OF THE OPENING OF THE EXHIBITION AND THE EXHIBITION
DESIGN**

Nina Koydl

PRIPREMA ZA TISAK / PREPRESS

Studio Rašić
Ankica Penava Pejčinović

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING

Silvija Brkić Midžić

TISAK / PRINTING

Stega tisak

NAKLADA / PRINT RUN

300

ADRESA UREDNIŠTVA / EDITORIAL OFFICE

Hrvatski muzej medicine i farmacije HAZU
Gundulićeva 24, HR-10000 Zagreb, Croatia
e-mail: hmmf@hazu.hr

MSKB/ISBN

ISBN 978-953-347-566-0

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001226357.

SADRŽAJ CONTENTS

Stella Fatović-Ferenčić, Martin Kuhar,
Silvija Brkić Midžić

16	NALIČJE GRADA I LICA TUBERKULOZE: ZAGREB PRIJE 100 GODINA	58	Fotografije stambene bijede i socijalno osviještena arhitektura
16	THE REVERSE SIDE OF THE CITY AND THE FACES OF TUBERCULOSIS: ZAGREB A HUNDRED YEARS AGO	59	Photographs of housing misery and socially conscious architecture
18	Socijalna tendencija u fotografiji: od umjetničke do angažirane socijalnomedicinske tematike	60	Ćepulićev istraživački model: o povezanosti tuberkuloze i uvjeta stanovanja
19	A tendency towards a social aspect in photography: from an artistic to the engaged socio-medical topic	63	The Ćepulić research model: the interrelationship between tuberculosis and living conditions
22	Vladimir Ćepulić i Lujo Thaller: kreatori dviju fotografskih zbirki	66	Kako bijedni stanuju: zbirka Luje Thallera
23	Vladimir Ćepulić and Lujo Thaller: the creators of two photographic collections	67	How the poor live: Lujo Thaller's collection
32	Od antibacilarne do socijalne profilakse tuberkuloze	76	Muzealizacija fotografija: od fotoarhiva Antituberkuloznog dispanzera do muzejske zbirke
33	Antibacterial to social prevention of tuberculosis	77	The musealisation of the photographs: from the photo archive of the Antituberculosis Dispensary to a museum collection
36	Uvjeti izolacije tuberkuloznih bolesnika	80	Literatura
37	Conditions for the isolation of patients suffering from tuberculosis	81	References
40	Plavi Henrik – kultura pljuvačnice	90	Katalog
41	Blue Heinrich – the culture of the spitting flask	90	Catalogue
44	Zagrebačka stambena bijeda u svjetlu socijalne poezije	102	Dokumentacija izložbe
49	The Zagreb housing misery in light of social poetry	102	Documentation of the exhibition
		104	Otvorenje izložbe i likovni postav
		104	Opening of the exhibition and exhibition design

Stella Fatović-Ferenčić

Martin Kuhar

Silvija Brkić Midžić

**NALIČJE GRADA I LICA
TUBERKULOZE: ZAGREB
PRIJE 100 GODINA**

**THE REVERSE SIDE OF THE
CITY AND THE FACES OF
TUBERCULOSIS: ZAGREB A
HUNDRED YEARS AGO**

Stambena bjeda u Zagrebu g. 1924.
Vagonski stan.

STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU G. 1924. VAGONSKI STAN.

(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-2604)

HOUSING MISERY IN ZAGREB IN 1924. WAGON APARTMENT

(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN MUSEUM
OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-2604)

SOCIJALNA TENDENCIJA U FOTOGRAFIJI: OD UMJETNIČKE DO ANGAŽIRANE SOCIJALNOMEDICINSKE TEMATIKE

Socijalna fotografija pojavljuje se u svijetu već sredinom 19. stoljeća, kada se javljaju dagerotipije uličnih tipova koje je snimio engleski fotograf Richard Beard kao ilustracije socijalne studije Henryja Mayhewa *Londonski radnici i londonska sirotinja* (1851.). John Thomson daje neku vrstu malog nastavka studije Mayhewa svojim *Uličnim životom u Londonu* (1877.), dokumentarnim prikazom života i rada siromašnih slojeva.¹ Jedan od začetnika umjetničke fotografije u Hrvatskoj bio je grof Karlo Dragutin Drašković (1873. – 1900.), koji je ujedno i autor naše prve socijalne fotografije *Prosjak* 1894. godine.² Socijalna tendencija u umjetničkoj fotografiji razvija se u doba velike ekonomske krize krajem 1920-ih i početkom 1930-ih, kada fotografi bilježe teške uvjete života i rada pripadnika nižih društvenih slojeva s namjerom usmjeravanja pozornosti na situaciju radništva i drugih marginaliziranih skupina koje žive u krajnjoj neimaštini. U hrvatskoj fotografiji socijalni motivi se javljaju ranih 1930-ih, kada studentica Bauhausa, Zagrepčanka Ivana Tomljenović-Meller snima zapaženu socijalnu fotografiju *Sirotinja na Jelačić placu* (1930.)³ te osobito u radovima članova Fotokluba Zagreb. Najznačajniji predstavnik socijalnog smjera u hrvatskoj fotografiji

toga razdoblja bio je Tošo Dabac (1907. – 1970.), koji je objavljivao svoje radove u novinama *Večer* i *Novosti* u obliku reportaže (ciklus *Ljudi s ulice*, 1932. – 1935.). Ignjat Habermüller i Branko Kojić pristupali su socijalnim motivima kroz umjetničku interpretaciju.⁴ Đuro Janeković (1912. – 1989.), fotoreporter kod *Jugoslavenske štampe* u Zagrebu od 1933. do 1935. godine (*Novosti*, *Kulisa*, *Koprive*) zabilježio je sve aspekte života Zagreba toga doba, uključujući niz fotografija socijalne tematike koje karakterizira osjetljivost za ljude s margine.⁵

Pojedine studije ukazuju na činjenicu da fotografija ima moć *premotavanja vremena*, preoblikovanja realiteta u sliku i otvaranja pogleda u slojevite svjetove percepcije ljudskih života.⁶

Kada je riječ o umjetničkim fotografijama, njihova je recepcija na razini dojma i poruke bez potrebe poznavanja pozadinske priče o podrijetlu njihova sadržaja. Pogledamo li primjerice fotografiju djevojčice koja čita iz Zbirke Vladimira Čepulića učinit će nam se da ništa ne postoji izvan dojma njezinog čitateljskog mikrosvijeta. Sadržaj fotografije odiše tišinom atmosfere koju probija zraka svjetlosti osvjetljavajući čitateljski fokus

¹ Gernsheim H, Gernsheim A. Fotografija : sažeta istorija. Beograd: Jugoslavija; 1973.

² Usp.: Tonković M. Karlo Dragutin Drašković [potpoglavlje]. Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj. U: Maleković V, ur. Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; 1994. Katalog izložbe, str. 94–117; *Prosjak*, ilustracija, str. 76.

³ Usp.: Mehulić L, Kolveshi Ž, Kovačić Ž. Ivana Tomljenović Meller: Zagrepčanka u Bauhausu. Zagreb : Muzej grada Zagreba; 2010. Katalog izložbe.

⁴ Usp.: Lozić V. Zagrebačka škola fotografije (1930.-1950.). Informatica museologica [Internet]. 2011;42(1-4):168–75. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/134339> [Pristupljeno 13. srpnja 2020.].

⁵ Usp.: Tonković M. Đuro Janeković: fotografije: doživjeti Zagreb 1930-ih. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; 2009.

⁶ Roberts J. Photography after the Photograph: Event, Archive, and the Non-Symbolic. Oxford Art Journal. 2009;32(2):282.

A TENDENCY TOWARDS A SOCIAL ASPECT IN PHOTOGRAPHY: FROM AN ARTISTIC TO THE ENGAGED SOCIO-MEDICAL TOPIC

Social photography appeared in the world as early as the middle of the 19th century, when the English photographer Richard Beard took first daguerreotypes to depict Henry Mayhew's social study *London Labour and the London Poor* (1851). Furthermore, John Thomson provided a sort of a smaller-scale continuation of Mayhew's study with his photographs in the book *Street Life in London* (1877), a documentary giving an insight into the daily life of working class Londoners.¹ One of the pioneers of fine-art photography in Croatia was Count Karlo Dragutin Drašković (1873 – 1900), who is also the author the first Croatian social photograph, *The Beggar*, from 1894.² The social aspect in fine-art photography developed during the great recession at the end of the 1920s and the beginning of the 1930s, when photographers recorded the harsh living and working conditions of the members of lower social classes with the intention of drawing attention to the issue of workers and other marginalised groups living in extreme poverty. In Croatian photography, social motifs appeared in the early 1930s, when Ivana Tomljenović-Meller, a Zagreb student at the Bauhaus, took the notable social photograph *The Poor on Ban Jelačić Square* (1930)³, and

especially through the work of the members of the Zagreb Photo Club. The most prominent representative of the social direction in Croatian photography of that period was Tošo Dabac (1907 – 1970), who published his works in the newspapers *Večer* and *Novosti* in the form of an eyewitness report (the series entitled *People on the Street*, 1932 – 1935). Furthermore, Ignjat Habermüller and Branko Kojić approached such social motifs through art.⁴ Đuro Janeković (1912 – 1989), a photo reporter at the newspaper *Jugoslavenska štampa* in Zagreb from 1933 to 1935 (*Novosti*, *Kulisa*, *Koprive*), recorded all aspects of Zagreb city life at the time, which included numerous social photographs focusing on marginalised groups.⁵

Certain studies point to the fact that photography has the power to rewind time, transform reality into an image and open a view into the layered worlds of human lives.⁶ When it comes to fine-art photographs, their reception is at the level of impression and message without the need to know the background story, the origin of their content. Should we, for example, look at a photo of a girl reading from the Vladimir Čepulić Collection, it will seem to us that nothing exists outside the impression of her reader's microworld. The content of the

¹ Gernsheim H, Gernsheim A. Fotografija: sažeta istorija. Beograd: Jugoslavija; 1973.

² Cf.: Tonković M. Karlo Dragutin Drašković [subchapter]. Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj. In: Maleković V, ed. Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951. Zagreb: Museum of Arts and Crafts; 1994. Exhibition Catalogue, pp. 94–117; Prosjak (The Beggar), an illustration, p. 76.

³ Cf.: Mehulić L, Kolveshi Ž, Kovačić Ž. Ivana Tomljenović Meller: Zagrepčanka u Bauhausu. Zagreb: Museum of Arts and Crafts; 2010. Exhibition catalogue.

⁴ Cf.: Lozić V. Zagrebačka škola fotografije (1930. – 1950.). *Informatica museologica*. 2011;42(1-4):168–175.

⁵ Cf.: Tonković M. Đuro Janeković: fotografije: doživjeti Zagreb 1930-ih. Zagreb: Museum of Arts and Crafts; 2009.

⁶ Roberts J. Photography after the Photograph: Event, Archive, and the Non-Symbolic. *Oxford Art Journal*. 2009;32(2):282.

te bi se neinformiranom promatraču mogla učiniti tek zanimljivom umjetničkom scenografijom. Ipak, riječ je o nečemu sasvim različitom. Pozadinska priča ove fotografije razotkriva njezinu dokumentacijsku svrhu i dirljiv svijet interakcije socijalne, medicinske i javnozdravstvene problematike Zagreba tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća. Fotografija je, naime, snimljena za potrebe Antituberkuloznog dispanzera u Zagrebu, a čitateljica ovjekovječena fotoaparatom u osami svoje neobične vagonске sobe bolovala je od tuberkuloze.⁷

Sve fotografije iz Ćepulićeve zbirke svjedočanstvo su uporabe dokumentarne fotografije unutar

javnozdravstvenih programa i kampanja te predstavljaju rane primjere socijalnog žanra u Hrvatskoj prožimanjem fotografskih prikaza i isticanja određene medicinske ideologije. U opisanom kontekstu rane hrvatske socijalne fotografije, premda nije snimljen s umjetničkim pretenzijama, ovaj ciklus fotografija stambene bijede u Zagrebu predstavlja značajan i do sada nedovoljno istražen segment hrvatske fotografske baštine. Valja naglasiti također da je datacija ovih fotografija ranija u odnosu na prve umjetničke fotografije sa socijalnim motivima na području Hrvatske, snimljene tijekom prve polovine 20. stoljeća.⁸

⁷ Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere:" The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. *Photography and Culture*. 2022;15(2):109–28. DOI: 10.1080/17514517.2022.2037838.

⁸ Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Ćepulića. *Liječ Vjesn*. 2020;142(11-12):420–9.

photograph exudes the silence of the atmosphere, which is pierced by a ray of light illuminating the reader. To a common viewer it could appear only as an interesting piece of fine art scenography. However, it is about something completely different. The background story of this photograph reveals its documentary purpose and the touching world of the interaction between social, medical and public health issues in Zagreb during the first decades of the 20th century. The photo was taken for the requirements of the Antituberculosis Dispensary in Zagreb, and the reader captured by the camera in the seclusion of her unusual wagon apartment was suffering from tuberculosis.⁷

All photographs from the Čepulić collection are a testimony to the use of documentary photography within public health programs and campaigns, and they represent early examples of this social genre in Croatia by permeating photographic representations and emphasising a certain medical ideology. In the context of early Croatian social photography, even though it did not pretend to fine art, this cycle of photographs depicting housing poverty in Zagreb represents a significant and so far insufficiently researched segment of Croatian photographic heritage. It should also be emphasised that the dating of these photographs is earlier than the first fine art ones in Croatia featuring social motifs.⁸

⁷ Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere:" The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. *Photography and Culture*. 2022;15(2):109–28.

⁸ Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Čepulića. *Liječ Vjesn*. 2020;142(11-12):420–9.

VLADIMIR ČEPULIĆ I LUJO THALLER: KREATORI DVIJU FOTOGRAFSKIH ZBIRKI

Početkom 20. stoljeća niz liječnika bavi se problematikom tuberkuloze, njezinog liječenja i sprječavanja. Često se pritom siromaštvo navodi kao dominantan pratitelj oboljelog stanovništva, što se iščitava i iz napisa Milivoja Dežmana, jednog od pionira borbe protiv tuberkuloze na našim prostorima: *U ambulatorij su dolazili pretežno tuberkulozni bolesnici radnici, a kućni moji posjeti, naročito prve zime, bili su očajna borba sa siromaštvom, a uslijed toga i zapuštenošću i predrasudama tuberkuloznih bolesnika. Moj se kotar protezao na čitavi zapadni dio grada Zagreba: od Tuškanca, Frankopanske ulice i Savske ceste, sve do Podsuseda. Bilo je dana kad sam se do večeri vozikao i pješao i uvijek ista slika: loši stanovi, velika bijeda i posvemašnja neupućenost bolesnika. Dosta je spomenuti, da je od svih smrtnih slučajeva članova Okružne blagajne zagrebačke u godini 1900. umrlo 53%, u godini 1901. 62%, a god. 1902. 72% na tuberkulozi.*⁹ Pod pritiskom velikog broja oboljelih od tuberkuloze Milivoj Dežman pokreće izgradnju našega prvog lječilišta Brestovca na obroncima Medvednice. Čim je otvoreno, u ljetnoj sezoni 1909. i 1910. u njemu se liječilo stotinu bolesnika, od kojih je dvadesetak bilo privatnih. Od godine 1912. popeo se taj broj na 180 do 200 pacijenata.¹⁰ Od 1909. do kraja 1933. godine u Brestovcu je liječeno 9.033 bolesnika.¹¹

VLADIMIR ČEPULIĆ (IZVOR / SOURCE: HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, [HTTPS://WWW.ENCIKLOPEDIJA.HR/CLANAK/CEPULIC-VLADIMIR](https://www.enciklopedija.hr/clanak/cepulic-vladimir))

Prvi koraci ostvaruju se na bolničkoj razini, ponajprije otvaranjem ambulatorija za pacijente oboljele od tuberkuloze u Bolnici Sestara milosrdnica 1920. godine. Vodi ga Luj Thaller koji je također i voditelj Odjela za tuberkulozu iste bolnice. Uspostavljanjem specijaliziranog Odjela za tuberkulozu u Zakladnoj bolnici u Zagre-

bu sa 47 kreveta, na njegovo čelo u listopadu 1920. dolazi Vladimir Čepulić. Uvjeti rada u njemu nisu bili zadovoljavajući, tim više što se Odjel seli u nekoliko navrata, a nema ni educiranih medicinskih sestara. Od osnutka do 1940. godine na Čepulićevom je odjelu bilo liječeno 7.460 bolesnika.¹²

⁹ Dežman M. Borba protiv tuberkuloze. Uspomene sa lječilišta Brestovac. Liječ Vjesn. 1934;56:169.

¹⁰ Isto, str. 173.

¹¹ Tomašić K. Lječilište Brestovac nakon 25 godina. Sumarni prikaz kronike i statistike. Liječ Vjesn. 1934;56:177.

¹² Čepulić V. Odjel za tuberkulozu Zakladne bolnice. U: Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940, str. 41–43; Ars Therapeutica br. 4, Zbirka Čepulić Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU, separat br. 77.

VLADIMIR ČEPULIĆ AND LUJO THALLER: THE CREATORS OF TWO PHOTOGRAPHIC COLLECTIONS

At the beginning of the 20th century, a number of doctors studied tuberculosis, its treatment and prevention. Poverty is often mentioned as the dominant companion of the ill population, which is also evident in Milivoj Dežman's work, as he was one of the pioneers of the fight against tuberculosis in this region: *Patients suffering from tuberculosis came mainly to the dispensary, while my home visits, especially during the first winter, were a desperate struggle against poverty, and, consequently, the neglect and prejudices of these patients. My district extended towards the entire west part of the city of Zagreb: from Tuškanac, Frankopanska Street and Savska cesta, all the way to Podsused. There were days when I drove from one place to another and walked around until nightfall, and it was always the same: inadequate housing, great poverty and complete ignorance of the ill. It is enough to mention that of all the deaths of the Zagreb District Treasury members, 53% died in 1900, 62% in 1901, and in 1902 72% died of tuberculosis.*⁹ Under the pressure of a large number of tuberculosis patients, Milivoj Dežman initiated the construction of the first Croatian sanatorium in Brestovac on the slopes of Mount Medvednica. As soon as it was opened in the summer of 1909 and 1910, it received a hundred patients, twenty of whom were privately admitted. From 1912, that number rose to 180 and 200 patients per season.¹⁰ From 1909 until the end of 1933, Brestovac provided therapy for 9,033 people.¹¹

⁹ Dežman M. Borba protiv tuberkuloze. Uspomene sa lječilišta Brestovac. Liječ Vjesn. 1934;56:169.

¹⁰ Ibid., p. 173.

¹¹ Tomašić K. Lječilište Brestovac nakon 25 godina. Sumarni prikaz kronike i statistike. Liječ Vjesn. 1934;56:177.

The first steps were taken on the hospital level, primarily with the opening an outpatient clinic for tuberculosis at the Sisters of Mercy Hospital in 1920. It was managed by Luj Thaller, who was also the head of the Tuberculosis Department at the same hospital. The Zagreb Foundation Hospital established a specialised Tuberculosis Department with forty-seven beds, and Vladimir Čepulić became its head in October 1920. The working conditions there were not satisfactory, especially because the Department had moved several times, and there were no educated nurses. From its establishment until 1940, Čepulić's ward treated 7,460 patients.¹²

Vladimir Čepulić, tuberculosis specialist (born in Novi Vinodolski, 23 March, 1891 – died in Zagreb, 23 March, 1964), studied medicine in Innsbruck, Berlin and Vienna, where he obtained his degree in 1915. His career began during the First World War at the surgical department of the Red Cross Hospital and the Orthopaedic Hospital in Zagreb, where he worked as an assistant to Božidar Špišić, the founder of Croatian orthopaedics.¹³ After he was diagnosed with tuberculosis, during treatment in European sanatoriums, Čepulić used the time to study the disease, so he directed his professional and scientific interest towards it. He specialised in tuberculosis in Leysin and Hamburg. During 1920, he founded and managed the Tuberculosis

¹² Čepulić V. Odjel za tuberkulozu Zakladne bolnice. In: Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940, p. 41–3; Ars Therapeutica no. 4, Čepulić Collection, Division for the History of Medicine CASA, off-print no. 77.

¹³ Čepulić V. O ustroju ortopedskog odjela. Liječ Vjesn. 1915;37:234–51; Vučak I. Mjesto prof. dr. Vladimira Čepulića u hrvatskoj ortopediji. Liječ Vjesn. 1999;121(7-8):263–6.

Vladimir Čepulić, ftizeolog (Novi Vinodolski, 23. ožujka 1891. – Zagreb, 23. ožujka 1964) medicinu je studirao u Innsbrucku, Berlinu i Beču, gdje je promoviran 1915. godine. Njegova karijera započinje za vrijeme Prvog svjetskog rata na kirurškom odjelu Bolnice Crvenog križa i u Ortopedskoj bolnici u Zagrebu, gdje radi kao asistent utemeljitelja ortopedije Božidara Špišića.¹³ Nakon što mu je dijagnosticirana tuberkuloza, na liječenju u europskim sanatorijima Čepulić koristi vrijeme za učenje te svoj stručni i znanstveni interes usmjerava prema tuberkulozi. Ftizeologiju specijalizira u Leysinu i Hamburgu. Tijekom 1920. organizira i vodi Odjel za tuberkulozu u zagrebačkoj Zakladnoj bolnici, a 1921. osniva u Zagrebu prvi Antituberkulozni dispanzer u sjevernoj Hrvatskoj, potom pomoćne dispanzere u zagrebačkoj okolini (Šestinama, Bistri i Kašini), razvijajući njihovo dijagnostičko, terapijsko i profilaktičko djelovanje. Budući da u Hrvatskoj nije bilo terenskoga sestrinskog kadra potrebnog za dispanzerski rad, 1921. osniva te do 1925. godine vodi Školu za sestre pomoćnice u Zagrebu, prvu školu za stručnu izobrazbu medicinskih sestara u nas. Godine 1928. osnovao je Društvo za suzbijanje tuberkuloze, kojemu je dugogodišnji predsjednik, a od 1934. predsjednik je Jugoslavenskoga ftizeološkog društva. Aktivan je član i u razdoblju 1935. – 1945. predsjednik Zbora liječnika Hrvatske. Za njegova mandata završena je gradnja Zborove zgrade i otvoren je Hrvatski liječnički dom. Spojivši bolnički odjel i Antituberkulozni dispanzer, osniva 1934. u Zagrebu Institut za tuberkulozu, koji vodi do završetka rata. Od 1942. redoviti je profesor ftizeologije na zagrebačkom Medicinskom fakultetu. Osnovao je i uredio Muzej za povijest zdravstva u Hrvatskoj koji je otvoren 1944. godine. Nakon rata bio je ravnatelj središnjega Antituberkuloznog dispanzera u Zagrebu, 1950. – 1958. ravnatelj Bolnice za tuberkulozu, potom voditelj odjela za borbu protiv tuberkuloze pri Higijenskom

zavodu grada Zagreba. Stvorivši široku mrežu antituberkuloznih dispanzera, postavio je osnove moderne antituberkulozne službe u Hrvatskoj.¹⁴

Lujo Thaller (Osijek, 2. prosinca 1891. – Zagreb, 23. lipnja 1949.) diplomirao je na medicinskom studiju u Beču 1914. godine. Po povratku u Zagreb radi kao predstojnik plućnog (1919. – 1921.), a potom internog odjela (1922. – 1941.) u Bolnici Sestara milosrdnica. Začetnik je hrvatske medicinske historiografije. God. 1927. – 1938. bio je honorarni nastavnik, a 1943.–1945. redoviti profesor povijesti medicine na zagrebačkom Medicinskom fakultetu. Po osnutku Muzeja za povijest zdravstva pri HLZ-u postaje nakon Stanka Sielskog i njegovim kustosom. Posebice je bio djelatna u borbi protiv alkoholizma. Zanimao se i za šira socijalnomedicinska pitanja, zdravstveno osiguranje, medicinsku terminologiju i medicinsku edukaciju. Bio je član Društva za Strossmayerovo sveučilište u Zagrebu i među suradnicima njegova glasila *Alma mater Croatica*, član Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog društva umjetnosti u Zagrebu. Aktivno je sudjelovao na sastancima tih udruženja te pisao u časopisu *Književni jug*. Kao gradski vijećnik u Zagrebu zauzimao se za rješavanje komunalnih i higijenskih problema grada.¹⁵

U Hrvatskome muzeju medicine i farmacije HAZU sačuvane su dvije zbirke fotografija: jedna je iz ostavštine Vladimira Čepulića, a druga iz ostavštine Luje Thallera. Fotografije iz ovih zbirki, njih ukupno 132, reprezentiraju socijalnu bijedu sa svrhom propitivanja organske podloge društva u prvoj polovini 20. stoljeća. Sve sačuvane fotografije tematiziraju stambenu bijedu Zagreba dvadesetih godina 20. stoljeća, prikazujući

¹³ Čepulić V. O ustroju ortopedskog odjela. *Liječ Vjesn.* 1915;37:234–51; Vučak I. Mjesto prof. dr. Vladimira Čepulića u hrvatskoj ortopediji. *Liječ Vjesn.* 1999;121(7-8):263–6.

¹⁴ Pešut V. In memoriam Vladimir Čepulić (23. 3. 1891. – 23. 3. 1964). *Liječ Vjesn.* 1964;86(6):783–4; Dugački V. Čepulić, Vladimir. U: Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/4220>. [Pristupljeno 17. siječnja 2024.].

¹⁵ Glesinger L. Prof. dr. Lujo Thaller i počeci nastave iz Povijesti medicine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. *Liječ Vjesn.* 1978(9):571–3; Redakcija. Thaller, Lujo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/61110>. [Pristupljeno 17. siječnja 2024.].

Department at the Zagreb Foundation Hospital, and in 1921 he opened the first Antituberculosis Dispensary in continental Croatia. This was followed by establishing auxiliary dispensaries in the Zagreb area (Šestine, Bistra and Kašina), as well as working on developing their diagnostic, therapeutic and prophylactic activities. Since there was no available field nursing staff required for dispensary work in Croatia, in 1921 he founded, and managed

LUJO THALLER (IZVOR/SOURCE: HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, [HTTPS://ENCIKLOPEDIJA.HR/CLANAK/THALLER-LUJO](https://enciklopedija.hr/clanak/thaller-lujo))

until 1925, the School for Nursing Assistants in Zagreb, the first school for professional nursing in Croatia. In 1928, he founded the Society for the Suppression of Tuberculosis, of which he was the president for many years. From 1934 he was the president of the Yugoslav Tuberculosis Society, remained its active member and, in the period between 1935 and 1945, he became President of the Croatian Medical Association. During his mandate, he completed the construction of the Association building and helped open the Croatian Medical Centre. By merging the hospital department and the Antituberculosis Dispensary in 1934, he founded the Zagreb Tuberculosis Institute, which he managed until the end of the war. From 1942, he taught tuberculosis as a full professor at the Zagreb School of Medicine. He founded and managed the Museum for the History of Healthcare

in Croatia, which was opened in 1944. After the war, he was the director of the Central Antituberculosis Dispensary in Zagreb, between 1950 and 1958 the chief of the Tuberculosis Hospital, and then head of the Department for the Fight against Tuberculosis at the Zagreb Hygiene Institute. By creating a wide network of anti-tuberculosis dispensaries, he laid the foundations of the modern anti-tuberculosis service in Croatia.¹⁴

Lujo Thaller (born in Osijek, 2 December 1891 – died in Zagreb, 23 June 1949), graduated from the medical school in Vienna in 1914. After returning to Zagreb, he worked as Head of the Pulmonary Department (1919 – 1921) and then Head of the Department of Internal Medicine (1922 – 1941) at the Sisters of Mercy Hospital. Furthermore, he was the initiator of Croatian medical historiography. From 1927 to 1938 he worked as a part-time lecturer, and from 1943 to 1945 as a full professor of the history of medicine at the Zagreb School of Medicine. After the establishment of the Museum for the History of Healthcare at the Croatian Medical Association, he became its curator, following Stanko Sielski. He was especially active in the fight against alcoholism. He was also interested in wider social and medical issues, health insurance, medical terminology and medical education. He was a member of the Society for the Strossmayer University in Zagreb and one of the collaborators of its magazine *Alma mater Croatica*, a member of the Croatian Writers' Association and the Croatian Arts Association in Zagreb. He actively participated in the meetings of these associations and was a frequent author for the magazine *Književni jug*. Finally, as a city councillor in Zagreb, he worked to resolve communal and hygienic problems in the city.¹⁵

¹⁴ Pešut V. In memoriam Vladimir Čepulić (23. 3. 1891. – 23. 3. 1964). *Liječ Vjesn.* 1964;86(6):783–4; Dugački V. Čepulić, Vladimir. In: Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), online edition. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Available at: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/4220>. [Accessed on 17 January, 2024].

¹⁵ Glesinger L. Prof. dr. Lujo Thaller i počeci nastave iz Povijesti medicine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. *Liječ Vjesn.* 1978(9):571–3; Thaller, Lujo. Hrvatska enciklopedija, online edition. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Available at: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/61110>. [Accessed on 17 January, 2024].

različite tipove interijera, ali i eksterijera. Na njima se može pratiti raspon stambene bijede od razine spavaonice *pod vetricom nebom*, poput one koju prikazuje fotografija *Ljetna spavaonica* do vagonских stanova, daščara i potleušica koje barem imaju krov nad glavom.

Zbirka fotografija iz ostavštine Vladimira Čepulića iz razdoblja ranih 1920-ih bila je napravljena u sklopu rada Antituberkuloznog dispanzera. Kvaliteta i pozadinska priča, tj. svrha nastanka ovih fotografija dobrim je dijelom zabilježena te jasno upućuje na epidemiološko istraživanje na terenu povezano s tuberkulozom. Poznata nam je datacija, lokacije na kojima su fotografije snimljene, svrha njihovog nastanka, ali i daljnja sudbina ovih fotografija od dokumentarnog materijala do muzejskih predmeta.

S druge strane, fotografije koje nam je ostavio Lujo Thaller (njih 58) nisu datirane i nemaju legende na poledini. Tek okvirno možemo pretpostaviti da su napravljene ranih 1920-ih, što sugerira i natpis zelenom tintom na unutarnoj strani poklopca kutije u kojoj su bile složene. Njihova komparacija s fotografijama iz Antituberkuloznog dispanzera razotkriva mnoštvo sličnih, katkada i istih motiva, sadržaja i ljudi, premda znatno lošije snimljenih. Thaller, baš kao i Čepulić, izlazi na teren sa svrhom propitivanja međuodnosa bolesti, u ovom slučaju tuberkuloze, i uvjeta stanovanja. Njegove su fotografije, kao i Čepulićeve, snimljene na različitim lokacijama u Zagrebu, premda im adrese ili precizne lokacije nisu zabilježene. Snimljene su u različita godišnja doba, a većim dijelom sadrže motive siromaštva i stambene bijede, uz nekoliko prikaza vila koje kontrastiraju sirotinjskim nastambama. Ono čega u Čepulićevom fotomaterijalu nema, a Thaller je zabilježio, fotografski su prikazi nehigijenskih uvjeta pojedinih obrtničkih radnji i poplavljenog područja grada. Stoga možemo pretpostaviti da je riječ o poplavi u Zagrebu iz 1922., ili pak o velikoj poplavi koja se dogodila 2. i 3. prosinca 1923., kada je uslijed razlijevanja Save duž njezinoga tijeka od Ljubljane do Zagreba osobito stradala periferija Zagreba: Trnje, Horvati, Knežija, Cvjetna cesta, Miramarska cesta, bacivši tisuće stanovnika gradske periferije u najveću bijedu.¹⁶

¹⁶ Dom i svijet, 15. prosinca 1923.

< LIJETNA SPAVAONICA (ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-4620)

THE SUMMER DORMITORY (THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION,
CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-4620)

ZAGREB 1924. — LOŠI STANOVI. BARAKE NA CIGLANI (ZBIRKA VLADIMIRA
ČEPULIĆA, HMMF-4676)

ZAGREB 1924 — INADEQUATE APARTMENTS. THE BARRACKS AT CIGLANA (THE
VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE AND
PHARMACY HMMF-4676)

FOTOGRAFIJA IZ ZBIRKE LUJE THALLERA (HMMF-5683/47)

A PHOTOGRAPH FROM LUJO THALLER'S COLLECTION (CROATIAN
MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-5683/47)

The Croatian Museum of Medicine and Pharmacy stores two collections of photographs: one from Vladimir Čepulić's legacy, and the other from Lujo Thaller's legacy. The photographs from these two collections, 132 in total, represent social misery in the first half of the 20th century. All of the surviving photographs focus on the poor housing conditions of Zagreb in the 1920s, showing different types of interiors and exteriors. They exhibit a range of inadequate housing, from dormitories under the open sky, such as the one shown in the photo of the *Summer Dormitory*, to wagon apartments, barracks and shacks, which at least have a roof.

The quality and background story behind the photographs from Vladimir Čepulić's legacy from the early 1920s, i.e. the purpose of the creation of these photographs, clearly points to thorough epidemiological research related to tuberculosis. We know the dates and the locations where the photos were taken, the purpose of their creation, but also their later fate, from documentary material to museum objects.

However, the photos left to us by Lujo Thaller (58 of them) are not dated and do not have descriptions on the back. We can only assume that they were developed in the early 1920s, as suggested by the inscription in green ink on the inside of the lid of the box in which they were stacked. Their comparison with the photographs from the Antituberculosis Dispensary reveals a multitude of similar, sometimes even the same motifs, content and people, although of much lower quality. Thaller, just like Čepulić, worked on the field with the purpose of studying the interrelationship between diseases, in this case tuberculosis, and the patients' living conditions. His photos, like Čepulić's, were taken at different places in Zagreb, although the addresses or precise locations were not recorded. They were taken in different seasons, and for the most part contain motifs of poverty and housing misery, with several depictions of mansions which stand in contrast with the squalid dwellings. What does not exist in Čepulić's photographic material, and which Thaller did record, were photographic representations of unhygienic

FOTOGRAFIJA IZ ZBIRKE LUJE THALLERA (HMMF-5683/33)

A PHOTOGRAPH FROM LUJO THALLER'S COLLECTION (CROATIAN
MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-5683/33)

Čepulić i Thaller bili su članovi Hrvatskoga liječničkog zbora, kolege i suradnici, te možemo pretpostaviti da su ih motivirale iste teme i izazovi, što se po sadržaju i tipu fotografija koje su nam ostavili u naslijeđe i jasno uočava. Nepoznato je, međutim, jesu li krenuli s fotografiranjem motivirani nekim zajedničkim projektom ili su njihove intencije bile usmjerene pojedinačnim interesom. U svakom slučaju, riječ je o vremenu u kojemu novi koncept poimanja zaštite

zdravlja i prevencije bolesti naglašava potrebu uvida u socijalni okvir života ljudi.¹⁷ Neophodno je bilo registrirati sve relevantne parametre života stanovništva, pri čemu ih fotografija kao sve popularnija metoda javnozdravstvenih kampanja reprezentira i podvlači.¹⁸ Mnogi liječnici, baš poput Čepulića i Thallera, fotografiraju kako bi prezentirali i sačuvali dokumentaciju o zdravstvenoj tematici koja ih u razdoblju između dva rata sve intenzivnije okupira.

¹⁷ Fatović-Ferenčić S, Dürrigl M-A. Poverty : Between Common Conscience and Public Health. Croatian Medical Journal. 2007;48:585–94.

¹⁸ Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere:" The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. Photography and Culture. 2022;15(2):109–28. DOI: 10.1080/17514517.2022.2037838.

FOTOGRAFIJA IZ ZBIRKE LUJE THALLERA (HMMF-5683/31)

A PHOTOGRAPH FROM LUJO THALLER'S COLLECTION (CROATIAN
MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-5683/31)

conditions in shops and in the flooded area of the city. Therefore, we can assume that these were taken during the flood in Zagreb in 1922, or else the great flood which occurred on 2nd and 3rd December, 1923. The particularly affected were the outskirts: Trnje, Horvati, Knežija, Cvjetna cesta and Miramarska cesta.¹⁶

Čepulić and Thaller were members of the Croatian Medical Association, they were colleagues and collaborators, and we can assume that they were motivated by the same topics and faced the same challenges, which is clearly visible from the content and type of photographs they left behind. However, we do not know whether they started taking photographs because they had a common project or if their intentions were focused on individual interests. In any case, this was a time when the new concept of healthcare and disease prevention emphasised the need for insight into the social framework of people's lives.¹⁷ It was necessary to register all the relevant parameters of people's lives, whereby photography represented and underlined it as an increasingly popular method of public health campaigns.¹⁸ Many doctors, just like Čepulić and Thaller, took photographs in order to present and preserve documentation on health topics which increasingly occupied them in the period between the two world wars.

¹⁶ Dom i svet, 15 December, 1923.

¹⁷ Fatović-Ferenčić S, Dürriegl M-A. Poverty: Between Common Conscience and Public Health. Croatian Medical Journal. 2007;48:585–94.

¹⁸ Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere:" The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. Photography and Culture. 2022;15(2):109–28.

OD ANTIBACILARNE DO SOCIJALNE PROFILAKSE TUBERKULOZE

Sve do posljednjeg desetljeća 19. stoljeća raspravljaju se uzroci i širenje zaraznih bolesti unutar dviju grupacija: kontagionista i antikontagionista.¹⁹ Kontagionisti odlučno odbacuju popularne inačice mijazmatičke teorije²⁰ dajući prednost uzročnicima bolesti. Među kontagioniste ubraja se i britanski liječnik John Snow, čiji su postupci sprječavanja kolere doveli do promjene znanstvenog mišljenja i prokrčili put sanitarnoj higijeni i epidemiološkim metodama istraživanja. Izradio je kartu s prikazom ulice kolerom zaraženog područja iz kojega se jasno uočavalo da je voda onečišćena fekalijama bila povezana s mjestima u kojima je kolera izbijala. Prikupljeni podatci poslužili su kao argument vlastima da zatvore izvor zaraze, što je spriječilo daljnje širenje bolesti.²¹

Unatoč sjajnim rezultatima svoga epidemiološkog pristupa Snow i kontagionisti imaju mnoge oponente. Među njima se posebno ističe antikontagionist i higijeničar Max von Pettenkofer koji uzroke širenju kolere traži u podzemnom širenju vibriona kolere. Premda kontagionizam bilježi svoje snažnije zagovaratelje još od 16. stoljeća, on tijekom prve polovine 19. stoljeća gubi na snazi i sve do 1890. češće ga iščitavamo unutar popularne kulture, negoli kao sastavnicu antikontagionističkih teorija do kojih su držale medicinske elite.²²

Tijekom 19. stoljeća događaju se velika otkrića u istraživanjima uzroka zaraznih bolesti. Njihovi su najistaknutiji protagonisti Louis Pasteur, Robert Koch i Joseph Lister. Kochovo otkriće uzročnika pojedinih zaraznih bolesti, među kojima je i *Mycobacterium tuberculosis*, označit će napokon pobjedu kontagionista. Pa ipak, i antikontagionisti koji daju prednost okolišu pred samim uzročnicima bolesti ostavljaju u naslijeđe medicini higijenski i sanitarni pokret koji leži u samom ishodištu javnozdravstvenih strategija. U tom se smislu slojevi različitih teorija ne poništavaju, već se smisljeno nadograđuju. Tako primjerice, premda liječnici početkom 20. stoljeća u potpunosti vjeruju u teoriju o uzročnicima bolesti, oni ipak ne odbacuju okolišne čimbenike kao važne u širenju zaraznih bolesti. Tome pridonosi i širenje socijalnomedicinskog modela zdravstvene zaštite koji se usredotočuje na ulogu društva u suzbijanju bolesti, osobito kada je riječ o bolestima koje se smatraju određenom posljedicom loših uvjeta života ili tzv. socijalnim bolestima. U tom smislu čimbenici poput alkoholizma, prostitucije, siromaštva, neadekvatnog stanovanja, ishrane i slično postaju argument liječnicima koji se zalažu za usmjerenu državnu intervenciju: vakcinaciju, izolaciju, sanitarno-higijenske mjere itd. Socijalnomedicinski pokret stavlja u fokus higijenske i sanitarne mjere ojačavajući prevenciju bolesti i zdravstveno prosvjećivanje.²³ Traga

¹⁹ Hamlin C. Ackerknecht and 'Anticontagionism': A Tale of Two Dichotomies. *International Journal of Epidemiology*. 2009;38:22–7.

²⁰ Teorije koje polaze od stajališta da zarazne bolesti uzrokuje otrovan i zagađen zrak, a datiraju još iz vremena Hipokrata.

²¹ Ball L. Cholera and the Pump on Broad Street: The Life and Legacy of John Snow. *The History Teacher*. 2009;43(1):105–19.

²² Ackerknecht EH. Anticontagionism Between 1821 and 1867. *Bulletin of the History of Medicine*. 1948;22:562–93; Cooter R. Anticontagionism and History's

Medical Record. U: Wright P, Treacher A, ur. *The Problem of Medical Knowledge: Examining the Social Construction of Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press; 1982, str. 87–108.

²³ Fatović-Ferenčić S, Hofgräff D. Između države i javnosti : Tuberkuloza u izvorima Hrvatskoga državnog arhiva i Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. Katalog izložbe. Zagreb: HDA; 2014.

ANTIBACTERIAL TO SOCIAL PREVENTION OF TUBERCULOSIS

Until the last decade of the 19th century, the causes and spread of infectious diseases were discussed by two groups: contagionists and anti-contagionists.¹⁹ Contagionists decisively rejected popular versions of the miasma theory²⁰ and gave precedence to causative agents of a disease. Among the contagionists was also the British doctor John Snow, whose actions to prevent cholera led to a change in scientific views and paved the way for sanitary hygiene and epidemiological research methods. He made a street map of the cholera-infected area, from which it was clear that the water contaminated with faeces was connected to the places where cholera broke out. The collected data served as an argument for the authorities to close down the source of infection, which prevented further spread of the disease.²¹

Despite the great results of his epidemiological approach, Snow and the contagionists had many opponents. Among them was the anti-contagionist and hygienist Max von Pettenkofer, who looked for the causes of the spread of cholera in the underground spread of the *Vibrio cholerae*. Although contagionism had its strong advocates from the 16th century, it lost its power during the first half of the 19th century, and until 1890 we find it more often in popular culture, while at the same time, paradoxically, medical elites adopted anti-con-

tagionism.²² During the 19th century, great discoveries were made due to research into the causes of infectious diseases. The most prominent protagonists were Louis Pasteur, Robert Koch and Joseph Lister. Koch's discovery of the causative agent of certain infectious diseases, including *Mycobacterium tuberculosis*, finally marked the contagionists' victory over the matter. And yet, even the anti-contagionists, who gave priority to the environment over the causes of the disease, also left their mark in medicine as the protagonists of the hygienic and sanitary movement, which lies at the very origin of all public health strategies. For example, although doctors at the beginning of the 20th century fully believed in the theory of the causative agents of diseases, they still did not reject environmental factors as important in the spread of infectious diseases. This was also supported by the spread of a sociomedical model of health care, which focused on the role of society in disease prevention, especially when it comes to diseases which were largely considered a consequence of poor living conditions. Thus, they were referred to as social diseases. In this sense, factors such as alcoholism, prostitution, poverty, inadequate housing, malnutrition and similar became an argument for doctors who advocated targeted state intervention: vaccination, isolation, sanitary and hygienic measures, etc. The social medical movement focused on hygienic and sanitary measures, enhancing disease prevention and en-

¹⁹ Hamlin C. Ackerknecht and 'Anticontagionism': A Tale of Two Dichotomies. *International Journal of Epidemiology*. 2009;38:22–7.

²⁰ Theories which start from the belief that infectious diseases are caused by toxic and polluted air, and date back to Hippocrates' times.

²¹ Ball L. Cholera and the Pump on Broad Street: The Life and Legacy of John Snow. *The History Teacher*. 2009;43(1):105–19.

²² Ackerknecht EH. Anticontagionism Between 1821 and 1867. *Bulletin of the History of Medicine*. 1948;22:562–93; Cooter R. Anticontagionism and History's Medical Record. In: Wright P, Treacher A, ed. *The Problem of Medical Knowledge: Examining the Social Construction of Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press; 1982, pp. 87–108.

se za konstitucijskim, okolišnim i drugim čimbenicima koji potiču širenje bolesti te se u njima pokušavaju pro-naći odgovori za njihovo suzbijanje. Niz bolesti, među njima i tuberkuloza, stavlja se pod zajednički nazivnik *socijalnih bolesti*, a njihovo liječenje se pozicionira u znatno širi kontekst, tim više što specifične terapije još uvijek nema.

Snažnije se osvješčuje i činjenica da su zdravlje i bolest dio društvene brige i društveno kontroliranih mehanizama.²⁴ Niz Štamparovih sljedbenika usklađuje svoje djelovanje spram mehanizama socijalnomedicinske zaštite i preventivnih aktivnosti. Taj aspekt *socijalne profilakse* vidljiv je i u Čepulićevoj argumentaciji: *Antituberkulozna organizacija vidi ideal svojih nastojanja ne samo u antibacilamoj već i u socijalnoj profilaksi, tj. u takovoj socijalnoj sredini, gdje je zdrav čovjek socijalno zaštićen, a ne u takovim okolnostima, gdje se tuberkulozni bolesnik i njegova okolina socijalno zaštićuje, zbrinjuje i spašava tek onda, kad je bolest narušila ili neposredna opasnost već ozbiljno ugrozila ljudsko zdravlje.*²⁵ Sukladno navedenom, od liječnika se očekivalo da djeluje i preko dispanzerske

službe kako bi bio u bližem kontaktu s pacijentima. Osnivačem prvog našega antituberkuloznog dispanzera 1921. i time utemeljiteljem moderne protutuberkulozne službe u Hrvatskoj smatramo Vladimira Čepulića, koji se u duhu tog svjetonazora jednako kao i liječenju oboljelih posvećuje i praćenju društvenih čimbenika relevantnih u epidemiologiji tuberkuloze te promicanju i popularizaciji antituberkulozne zaštite.²⁶ Od liječnika se u novom pogledu na liječenje očekivao izlazak na teren u potragu za oboljelima i kliconošama kako bi im se uz primjerenu medicinsku pomoć pružila i poduka iz higijene. Bio je to posve novi put u okviru kojega se liječnik upoznao s načinom života svojih pacijenata te bilježio podatke o čimbenicima koji utječu na njihovo zdravlje. Kada je riječ o tuberkulozi, taj put otvorio je raspravu koja ponovno na površinu izvlači prethodne i naizgled prevladane rasprave kontagionista i antikontagionista koje će u Čepuliću naći radikalnog zagovaratelja kontagionizma i Kochovog stajališta o uzrocima tuberkuloze, ne samo u teoriji, već i kroz potvrdu u vlastitim epidemiološkim istraživanjima.

²⁴ Hodkin P. Medicine is war: and other medical metaphors. *British Medical Journal*. 1985;291:1820–21; Fatović-Ferenčić S. Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. *Croatian Medical Journal*. 2008;49:709–19; Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. Zdravlje i/ili profit: metafora i/ili stvarnost. Knjiga izlaganja na X. proljetnom bioetičkom simpoziju HLZ-a. Zagreb: HLZ; 2010, str. 9–15.

²⁵ Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn*. 1939;61(1):36–51.

²⁶ Vučak I. The Struggle Against Tuberculosis During the Twentieth Century in Croatia. U: Zupanić Slavec Z, ur. *Tuberculosis (1860-1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*. Frankfurt, Berlin: Peter Lang; 2011.

couraging health education.²³ This was a quest for constitutional, environmental and other factors which encouraged the spread of the disease and there were attempts to find answers to suppress them. A number of diseases, tuberculosis included, were placed under the common denominator of social diseases, and their treatment was positioned in a much broader context, especially since there was still no specific therapy.

Hence, people became more aware of the fact that health and illness are part of social welfare and socially controlled mechanisms.²⁴ A number of Andrija Štampar's followers coordinated their activities with the mechanisms of sociomedical protection and prevention. This aspect of social prophylaxis is also visible in Čepulić's argumentation: *The anti-tuberculosis organisation sees the ideal of its efforts not only in antibacterial but also in social prophylaxis, i.e. in such a social environment, where a healthy person is socially protected, and not in the circumstance where a tuberculosis patient and his environment are socially protected, cared for and aided only when the disease has already damaged them or when immediate danger has already occurred and seriously threatened*

*their health.*²⁵ Accordingly, any doctor was expected to work through a dispensary service in order to be in closer contact with the patients. In the spirit of that world-view, and as the founder of our first anti-tuberculosis dispensary in 1921, Vladimir Čepulić devoted himself as much to the treatment of patients as to the monitoring of social factors relevant to the epidemiology of tuberculosis and the promotion and popularisation of protection against tuberculosis.²⁶ In accordance with the new view on treatment, doctors were expected to go out in the field in search of patients and germ carriers in order to provide them with appropriate medical assistance and hygiene instruction. It was a completely new path; the doctor got to know the lifestyle of his patients and recorded data on the factors affecting their health. When it came to tuberculosis, that path initiated a discussion which brought back to the surface the previous and, apparently, resolved debates between contagionists and anti-contagionists. Čepulić was seen as an advocate of contagionism and Koch's position on the causes of tuberculosis, not only in theory, but also through confirmation in his own epidemiological research.

²³ Fatović-Ferenčić S, Hofgräff D. Između države i javnosti: Tuberkuloza u izvorima Hrvatskoga državnog arhiva i Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. Exhibition catalogue. Zagreb: HDA; 2014.

²⁴ Hodgkin P. Medicine is war: and other medical metaphors. *British Medical Journal*. 1985;291:1820–1; Fatović-Ferenčić S. Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. *Croatian Medical Journal*. 2008;49:709–19; Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. Zdravlje i/ili profit: metafora i/ili stvarnost. In: X. proljetni bioetički simpozij. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor; 2010, pp. 9–15.

²⁵ Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn*. 1939;61(1):36–51.

²⁶ Vučak I. The Struggle Against Tuberculosis During the Twentieth Century in Croatia. In: Zupanič Slavec Z, ed. *Tuberculosis (1860–1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*. Frankfurt, Berlin: Peter Lang; 2011.

UVJETI IZOLACIJE TUBERKULOZNIH BOLESNIKA

Kao što je već prethodno navedeno, kontagionisti zagovaraju teoriju specifičnih uzročnika zaraznih bolesti koja je podrazumijevala zaraznost kliconoša. Neophodno je stoga bilo voditi brigu o uvjetima izolacije, što je u epidemiološkoj situaciji velikog broja zaraženih i oboljelih bio popriličan izazov. Bolnice su bile prenapučene, specijaliziranih bolnica za tuberkulozne nije bilo, a sanatoriji poput Brestovca bili su rijetki. Na teritoriju Hrvatske i Slavonije raspolagalo se s ukupno 972 kreveta u zdravstvenim ustanovama, a u njima je bilo smješteno svega 5% tuberkuloznih bolesnika. U Zagrebu je u zdravstvenim ustanovama umiralo svega 28,2% oboljelih.²⁷ Grad u usponu nedvojbeno je obećavao zaradu i radna mjesta, ali ne i primjerene uvjete stanovanja pa je tako 1910. godine, kada je broj stanovnika Zagreba bio 79.038, u 146 stanova bez sobe bilo smješteno 359 stanovnika; 3.801 stan je bio samo s jednom prostorijom sa štednjakom (bez kuhinje) i u takvim je stanovima živjelo 10.652 stanovnika; 5.948 stanova je bilo samo s jednom sobom i kuhinjom, u kojima je obitavalo 23.442 stanovnika. Razumljivo je stoga da u uvjetima u kojima zdravstvene ustanove nemaju dovoljno kapaciteta za zbrinjavanje oboljelih važnu ulogu ima i suzbijanje tuberkuloze u stanu, jer prema Čepuliću: *Što je stan tjesniji, što je manje sunčan i zračan, to više pogoduje tuberkuloznim zarazama.*²⁸

Prema međunarodnim preporukama za stanovanje bolesnika s tuberkulozom na koje se Čepulić referira,

minimalni uvjeti u kojima je moguće izolirati oboljelog od tuberkuloze su sljedeći²⁹:

1. *U svim slučajevima dovoljna je visina prostorija 2,5 m, jer se time štedi na građevnoj površini, i za onoliko, za koliko se uštedilo na visini prostorije, može se povećati površina stana.*
2. *Za tuberkuloznog samca u stanu potrebna je: jedna prostorija veličine 4 x 2,5 ili 4 x 3 m, t. j. za 1 osobu 10 – 12 m² površine, 25 – 30 m³ prostora.*
3. *Za tuberkuloznog bolesnika i 1 zdravu osobu: soba 5 x 4 m = 20 m², kuhinja 3 x 2,5 = 7,5 m² služi za blagovaonu t. j. za svaku osobu 13,7 m² površine, 36,86 m³ prostora.*
4. *Za tuberkuloznog bolesnika i 2 – 3 zdrave osobe: soba 5 x 4 m = 20 m², soba 4 x 2 m = 8 m², kuhinja 3 x 3 m = 9 m² (služi kao blagov.), loggia, t. j. po osobi 9 – 12 m² površine, 23 – 30 m³ prostora. Za tuberkuloznog bolesnika i 4 zdrave osobe: soba 5 x 4 m = 20 m², spavaonica 4 x 3 m = 12 m² (za 2 osobe), kuhinja 4 x 2,5 m = 10 m² (ujedno blagovaona), loggia, t. j. za osobu 8,4 m² površine, 21 m³ prostora.*
5. *Za tuberkuloznog bolesnika i 5 – 8 zdravih ljudi: 2 sobe 5 x 4 m = 40 m², spavaonica 4 x 3 m = 12 m² (za 2 osobe), kuhinja 4 x 2,5 m = 10 m² (ujedno blagov.), loggia, t. j. po osobi 6,7 – 10 m² površine, 17 – 25 m³ prostora.*
6. *Za svaka daljnja 1 – 4 čovjeka 1 prostoriju 5 x 4 m, t. j. 20 m³ više.*

²⁷ Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. Liječ Vjesn. 1939;61(1):36–51.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

CONDITIONS FOR THE ISOLATION OF PATIENTS SUFFERING FROM TUBERCULOSIS

As already mentioned above, contagionists advocated the theory of specific causative agents of infectious diseases, which implied the contagiousness of germ carriers. Therefore, it was necessary to set the conditions of isolation, which was quite a challenge in the epidemiological situation of a large number of infected and sick people. Hospitals were overcrowded, there were no specialised clinics for tuberculosis, and sanatoriums like the one in Brestovac were rare. In Croatia and Slavonia, there were a total of 972 beds in health institutions, and only 5% of tuberculosis patients were accommodated in them. In Zagreb, only 28.2% of patients died in health care institutions.²⁷ A city on the rise undoubtedly meant income and jobs, but not adequate living conditions, so in 1910, when the population of Zagreb reached 79,038, 359 of its residents were accommodated in 146 apartments without a single room; 3,801 apartments had only one room with a stove (and no kitchen) and 10,652 inhabitants lived in such apartments; 5,948 apartments had only one room and a kitchen, and were home to 23,442 inhabitants. It is therefore understandable that in conditions where health institutions did not have the capacity to care for the sick, the suppression of tuberculosis at home also played an important role. According to Ćepulić: *The smaller the apartment, the less sunny and aired it is, which makes it more conducive to TB infections.*²⁸

According to international recommendations for housing tuberculosis patients to which Ćepulić refers, the

minimum conditions under which it is possible to isolate a tuberculosis patient are as follows:

1. *In all cases, room height of 2.5 m is sufficient, because this saves space on the construction area, and the area of the apartment can be increased by as much space as was saved in height.*
2. *A single tuberculosis patient in an apartment requires: one room $4 \times 2,5$ or 4×3 m in size, that is, $10 - 12 \text{ m}^2$ of space per person, $25 - 30 \text{ m}^3$ of space.*
3. *One tuberculosis patient and one healthy person: one room $5 \times 4 \text{ m} = 20 \text{ m}^2$, a kitchen $3 \times 2,5 = 7,5 \text{ m}^2$ including a dining room, that is, $13,7 \text{ m}^2$ of space per person, $36,86 \text{ m}^3$ of space.*
4. *One tuberculosis patient and 2 – 3 healthy people: one room $5 \times 4 \text{ m} = 20 \text{ m}^2$, one room $4 \times 2 \text{ m} = 8 \text{ m}^2$, a kitchen $3 \times 3 \text{ m} = 9 \text{ m}^2$ (including a dining room), a loggia, that is, $9 - 12 \text{ m}^2$ of space per person, $23 - 30 \text{ m}^3$ of space.*
5. *One tuberculosis patient and 4 healthy people: one room $5 \times 4 \text{ m} = 20 \text{ m}^2$, a bedroom $4 \times 3 \text{ m} = 12 \text{ m}^2$ (double), a kitchen $4 \times 2,5 \text{ m} = 10 \text{ m}^2$ (including a dining room), a loggia, that is, $8,4 \text{ m}^2$ of space per person, 21 m^3 of space.*
6. *One tuberculosis patient and 5 – 8 healthy people: 2 rooms $5 \times 4 \text{ m} = 40 \text{ m}^2$, a bedroom $4 \times 3 \text{ m} = 12 \text{ m}^2$ (double), a kitchen $4 \times 2,5 \text{ m} = 10 \text{ m}^2$ (including a dining room), a loggia, that is, $6,7 - 10 \text{ m}^2$ of space per person, $17 - 25 \text{ m}^3$ of space.*
7. *Each additional 1 – 4 people should have $5 \times 4 \text{ m}$, that is, 20 m^3 more space.*²⁹

²⁷ Ćepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. Liječ Vjesn. 1939;61(1):36–51.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

Već iz statističkih izvješća i dokumentacije, a pogotovo iz Thallerovih i Čepulićevih fotografija jasno je da na području Hrvatske i Slavonije situacija nije takva. Čepulić upozorava na stanove u kojima u jednoj prostoriji stanuje i po šest obitelji s obiljem djece te svaki krevet predstavlja stan jedne obitelji. Tuberkulozni bolesnik jedne obitelji predstavlja vrelo zaraze za svih šest obitelji. Gotovo polovica obitelji koje je Čepulić pratio (46,2%) stanovala je u nezdravim stanovima i to u stanovima od sobe sa štednjakom (48,7%), jedne sobe i kuhinje (42,5%) a u stanu od dvije sobe i više stanovale su takve obitelji rijetko (8,7%). Bilježeći situaciju na terenu Čepulić naglašava kako vrlo često ljudi ne stanuju u stanovima, već gotovo u rupama bez danjega svjetla i bez prozora.³⁰

Vezano za (ne)mogućnosti izolacije, Čepulić navodi da u stanu koji se sastoji od sobe sa štednjakom u 47,6% slučajeva bolesnik s otvorenom tuberkulozom

nije imao ni vlastitog kreveta, a disciplina kašljanja i pljuvanja nije se provodila u 41,2% slučajeva. Izolacija u vlastitom krevetu nije se mogla stoga provesti jer nije bilo u stanu prostora da se postavi krevet, niti je bilo mogućnosti da se eventualno nabavi krevet za sklapanje. I upravo ti stanovi od sobe sa štednjakom bili su najviše napučeni s prosječno dvije do šest osoba. U suzbijanju tuberkuloze higijenski stan je prema Čepuliću sa zdravstvenog, socijalnog i etičkog gledišta prijeka potreba svakog čovjeka. Pod higijenskim stanom Čepulić podrazumijeva stan u kojem je moguće ispravno izolirati zaraženog sustanara koji također mora imati posebno posuđe, ručnik, ubrus, nosni rupčić. Treba provoditi disciplinu kašljanja i pljuvanja. Kod provođenja sanacije u stanu bolesnika osobito je važno da bolesnik ima posebnu spavaonicu ili da barem spava samo sa odraslim u sobi, a kreveti da su udaljeni dva metra.³¹

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

Statistical reports and documentation, and especially Thaller's and Čepulić's photographs, clearly showed that the above was not the case in Croatia and Slavonia. Čepulić warned about apartments housing six families with many children in one room, where each bed literally represented one family's apartment. A tuberculosis patient in a single family was a source of infection for all the six families. Almost half of the families who Čepulić studied (46.2%) lived in inadequate apartments, in one room with a stove (48.7%), one room and a kitchen (42.5%), while apartments with two or more rooms were rare (8.7%). While recording the situation in real life, Čepulić also emphasised that very often people did not live in apartments, but dumps, so to speak, without daylight or windows.³⁰

As for the possibility of isolating the patients, Čepulić stated that patients with active tuberculosis living in one-room apartments with a stove in 47.6% of cases did not even have their own bed, and coughing and spitting rules

were not enforced in 41.2% of cases. Isolation in one's own bed could, therefore, not be carried out because there was no space in the apartment to set up a bed, nor was there a possibility to acquire a folding bed. Moreover, it was precisely the apartments with one room and a stove which were the most crowded, with an average of two to six people living in them. According to Čepulić, in the fight against tuberculosis, a clean apartment is an absolute necessity for every person from a medical, social and ethical point of view. By a hygienic apartment, Čepulić means an apartment in which it is possible to properly isolate an infected room-mate, who must also use separate dishes, towels, napkins, and handkerchiefs. The coughing and spitting rules should also be enforced in such a household. When performing rehabilitation in the patient's apartment, it is particularly important that they have a separate bedroom or at least sleep only with one other adult in the room, and that the beds are two meters apart.³¹

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

PLAVI HENRIK – KULTURA PLJUVAČNICE

U kontekstu discipline pljuvanja kod tuberkuloznih bolesnika zanimljivo je spomenuti kako su se u vrijeme nastanka Čepulićevih fotografija u javnim prostorima postavljale pljuvačnice, a javnozdravstveni plakati zorno su poučavali stanovništvo da se ne smije pljuvati na pod, nego u posudu koja je za to namijenjena. Imućniji slojevi stanovništva istodobno su za ovu svrhu imali na raspolaganju izum koji je čak estetski izgledao. U zbirci Hrvatskog muzeja medicine i farmacije čuva se, naime, i bočica dr. Dettweilera, tzv. *Plavi Henrik* (*Der Blauer*

Heinrich).³² Ova mala ovalna bočica od plavog stakla sa srebrnim poklopcem korištena je kao pljuvačnica, odnosno kao kontejner za iskašljaj. U anglosaksonskoj je literaturi poznata pod nazivima *Blue Peter* ili *Blue Henry*, no podrijetlo nazivlja nije poznato. Korištena je u razdoblju kada se zbog nepoznavanja terapije pro-

³² Predmet je Muzeju darovala Marija Šaler, magistra farmacije iz Zagreba, a potječe iz *priručne apoteke* mons. Ignjata Horata (1863. – 1948.), svećenika Zagrebačke nadbiskupije, koji je od 1898. do 1942. godine bio ravnatelj orfanotrofija u Slavonskoj Požegi, popularno nazvanog *Kolegija*. Usp.: Adžić V. Dva nova predmeta u fondusu Hrvatskog muzeja medicine i farmacije HAZU. *Farmaceutski glasnik*. 2017;73(3):191–5.

BLUE HEINRICH – THE CULTURE OF THE SPITTING FLASK

BOČICA DR. DETTWEILERA
PLAVI HENRIK, OSOBNA
PLJUVAČNICA, KRAJ 19. ST.
(HMMF-810), FOTO: VANJA ADŽIĆ

DR DETTWEILER'S FLASK, THE BLUE
HENRY, PLAVI HENRIK, A POCKET
BOTTLE FOR EXPECTORATION,
END OF THE 19TH CENTURY
(CROATIAN MUSEUM OF
MEDICINE AND PHARMACY
HMMF-5683/31) HMMF-810),
PHOTO BY VANJA ADŽIĆ

In the context of the spitting rules among tuberculosis patients, it is interesting to mention that at the time Ćepulić's photographs were taken, there were spittoons in public spaces, and public health posters clearly taught the population that one should not spit on the floor, but in a container intended for that purpose. At the same time, the more affluent citizens had at their disposal an invention for this purpose, which even looked aesthetically pleasing. The collection of the Croatian Museum of Medicine and Pharmacy includes this invention, Dr. Dettweiler's bottle, the so-called Blue Henry (Der blaue

Heinrich).³² This small oval flask made of blue glass with a silver lid was used for expectoration, that is, as a container for the infectious sputum. In Anglophone literature, it was known as Blue Peter or Blue Henry, but the origin of the name remains unknown. It was used in a period when, due to a lack of knowledge concerning

³² The flask was given to the Museum by Marija Šaler, a pharmacist from Zagreb, and it came from a corner pharmacy owned by Mons. Ignjat Horat (1863 – 1948), a priest from the Zagreb Diocese. Between 1898 and 1942 he was the principal of the Požega orphanage in Slavonia, which was at the time called the "College". Cf.: Adžić V. Dva nova predmeta u fundusu Hrvatskog muzeja medicine i farmacije HAZU. *Farmaceutski glasnik*. 2017;73(3):191–5.

tiv tuberkuloze sva pozornost posvećivala preventivnoj zaštiti, tj. sprječavanju širenja bacila tuberkuloze. Pljuvačnice različitih tipova stoga su do otkrića antibiotika bile veoma popularne, a osim javnih koristile su se i osobne, poput navedenog *Plavog Henrika* koji je zbog svoje forme i kompaktnog dizajna stao u svaki džep. Ispod poklopca, koji se lako mogao otvoriti i jednom rukom, nalazi se srebrni lijevak kroz koji je iskašljaj odlazio u bočicu. Zahvaljujući lijevku, čak i u slučaju pada bočice s otvorenim poklopcem, postojala je vrlo mala vjerojatnost da sadržaj iscuri. Na drugom kraju bočice nalazi se srebrni čep na vijak kako bi se olakšalo čišćenje i dezinfekcija bočice nakon korištenja. Oplošje bočice napravljeno je od prozirnog stakla, što je omogućavalo jednostavnu provjeru razine sadržaja, no snažna plava boja kobaltnog stakla ipak je skrivala neugodni sadržaj od pogleda drugih. Izumitelj ovog praktičnog pomagala bio je njemački liječnik Peter Dettweiler (1837. – 1904.). Samo nekoliko godina nakon otkrića bacila tuberkuloze, Dettweiler je na 8. kongresu interne medicine 1889. godine u Wiesbadenu predstavio svoje bočice. Proizvođač je bio *Noelle & Co.* u Lüdenschaidu, a prodavali su ih po cijeni od 1,5 marke. Pretpostavlja se da je između 1889. i 1940. godine

proizvedeno pola milijuna bočica. Svoju popularnost *Der Blauer Heinrich* stječe u romanu *Čarobna gora* Thomasa Manna iz 1924. godine. Tada je jedina terapija za koju se vjerovalo da je djelotvorna sastojala od prikladne prehrane, odmora i boravka u planinskim predjelima s odgovarajućim klimatskim podnebljem. U knjizi glavni lik Hans Castorp dolazi upravo u jedan takav sanatorij – Berghof, smješten u Davosu, kako bi posjetio svog bolesnog rođaka. Ondje dolazi u doticaj s bolesnicima koji koriste higijenske bočice za iskašljavanje.

– *Ali imam još sputum – nadoda i slegne ramenima nehajno i žestoko u isti mah, što mu nije baš dobro pristajalo, a onda pokaže bratiću nešto što je samo dopola izvukao iz džepa sa strane na svome ulsteru i odmah ponovo gurnuo natrag: plosnatu i okruglu bočicu od plavog stakla s metalnim poklopcem. – Ovo ima većina nas ovdje gore – reče. – Imamo i jedno posebno ime za to, šaljivo ime, vrlo smiješno.*³³

– *Siromah čovjek! – reče. – Taj više neće dugo svirati. Eto, opet mora porazgovarati s «Plavim Heinrichom.» – Nimalo se ne svladavajući, s jogunasto tupim izrazom na licu, upotrijebila je taj groteskni izraz «Plavi Heinrich», a Hansa Castorpa je na te njene riječi obuzela neka mješavina užasa i podražaja na smijeh.*³⁴

³³ Mann T. *Čarobna gora*. Zagreb: Školska knjiga; 2003, str. 14.

³⁴ Isto, str. 98.

anti-tuberculosis therapy, all attention was paid to prevention, that is, preventing the spread of the tuberculosis bacteria. Therefore, spittoons of different types became very popular until the discovery of antibiotics, and in addition to public ones, there were also these pocket-sized flasks, like the aforementioned Blue Henry, which, due to its shape and compact design, were easy to carry around. Under the lid, which could easily be opened with one hand, there was a silver funnel through which the sputum slid down into the bottle. Thanks to the funnel, even if the bottle was dropped with the cap open, there was very little chance of the contents leaking out. On the other end of the bottle was a silver cap to facilitate cleaning and disinfecting the bottle after use. The surface of the bottle was made of transparent glass, which made it possible to easily check the level of the contents, but the deep blue colour of the cobalt glass still hid the unpleasantness from the eyes of others. The inventor of this practical aid was the German doctor Peter Dettweiler (1837 – 1904). Only a few years after the discovery of the tuberculosis bacterium, Dettweiler presented his vials at the 8th Congress of Internal Medicine in 1889 in Wiesbaden. The manufacturer was Noelle & Co. in Lüdenscheid, and they sold them at a price of 1.5 marks. It is assumed that

half a million bottles were produced between 1889 and 1940. The Blue Henry gained its popularity in the novel *The Magic Mountain* by Thomas Mann from 1924. At that time, the only therapy believed to have been effective consisted of proper nutrition, rest, and staying in mountain regions in a suitable climate. In the above mentioned book, the main character, Hans Castorp, comes to one such sanatorium, Berghof, located in Davos, to visit his ill relative. On the occasion, he comes into contact with patients who use such hygienic bottles for expectoration.

*“But I still have sputum,” he said, with a shoulder-shrug that was somehow indifferent and vehement both at once, and became him but ill. He half pulled out and showed to his cousin something he carried in the side pocket of his overcoat, next to Hans Castorp. It was a flat, curving bottle of bluish glass, with a metal cap. “Most of us up here carry it,” he said, shoving it back. “It even has a nickname; they make quite a joke of it.”*³³

*“Poor creature,” she said. “He’ll soon be at his last gasp. He had to go out for a talk with his ‘Blue Peter.’” Quite stolidly, without repulsion, she brought out the grotesque phrase – Hans Castorp felt a mixture of repugnance and desire to laugh.*³⁴

³³ Mann T. *The Magic Mountain*. New York: Vintage Books; 1927, p. 9.

³⁴ *Ibid*, p. 81.

ZAGREBAČKA STAMBENA BIJEDA U SVJETLU SOCIJALNE POEZIJE

Mnogi umjetnici promatranog razdoblja boluju i umiru od tuberkuloze, a osjećaj bespomoćnosti i doživljaj tuberkuloze u vlastitom tijelu izrazito snažno opisuje i jedan od istaknutih predstavnika hrvatskoga ekspresionizma Antun Branko Šimić u svojoj pjesmi *Tijelo i mi*.³⁵ Pa ipak, fotografije u opisanim zbirkama dvaju liječnika ne stavljaju u fokus svog interesa samoga tuberkuloznog bolesnika s njegovom kliničkom slikom, već njegov vanjski kontekst, tj. uvjete stanovanja. Stoga se poetika pojedinih fotografija iz Zbirke Vladimira Čepulića može usporediti s istovremenom poezijom socijalne tematike hrvatskih modernističkih pjesnika Antuna Branka Šimića (ciklus *Siromasi*) i Dobriše Cesarića (*Vagonaši*).³⁶ Antun Branko Šimić u pjesmi *Pogled siromaha* daje uvjerljivu pjesničku sliku životne situacije ljudi s margine društva: *Ja znadem: jutrom kad ustaju, čute / i sjede malko još na postelji. / Za stolom čute tako dokle jedu ili sjede. / Odmaraju se. Ruke su im mirne: / prekrížili ih na upale grudi; / tek koja stolom crta sama / Nijedne oči ne gledaju ravno, naprijed / Ti ljudi ne čekaju niodakle ništa / U njihov život / sve dolazi izvana / i njima ravna. / Njihov je život predanje i zebnja. / Tu sjede sada / Pogled im se ni na čemu ne može da smiri / Pometen bludi / i traži izlaz izvan prostora.*³⁷

³⁵ Durrigl M-A, Fatović-Ferenčić S. "I am living in my own corpse" – the experience of tuberculosis in poems by A B Šimić. *Medical Humanities*. 2006;32(1):4–6. DOI:10.1136/jmh.2004.000188.

³⁶ Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Čepulića. *Liječ Vjesn*. 2020;142(11-12):420–9; Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere." The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. *Photography and Culture* 2022; DOI: 10.1080/17514517.2022.2037838.

³⁷ Šimić AB. *Pogled siromaha*. U: *Izbor iz poezije*. Zagreb: Mozaik knjiga; 2019, str. 104. Pjesmu je Šimić napisao u razdoblju 1913. – 1924.

< STAN U BARACI NA ŽITNJAKU U ZAGREBU
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA,
HMMF-2605)
A BARRACK APARTMENT AT ŽITNJAK
IN ZAGREB (THE VLADIMIR ČEPULIĆ
COLLECTION, CROATIAN MUSEUM OF
MEDICINE AND PHARMACY HMMF-2605)

Posve je podudaran ugođaj fotografije *Stan u baraci na Žitnjaku u Zagrebu*, a o turobnom ozračju sirotinjskih stanova svjedoče i druge fotografije iz Zbirke Vladimira Čepulića. Fotografija naslovljena *Stan u baraci u Zagrebu* prikazuje dio interijera, ugao barake u kojoj je stanovala gradska sirotinja. Jedan zid je ožbukani, no žbuka je vidljivo oštećena, dok se drugi sastoji od drvenih dasaka i letava s oštećenim slojem boje. Inventar tog neurednog i zatrpanog prostora uključuje raznovrsne uporabne i ukrasne predmete, kao što su krevet i dva ormarića nevješto sklepana od grubo obrađenih dasaka, stare poderane krpe neprepoznatljive svrhe razbacane po krevetu, podu i stolcima, sakralne slike i reklamni plakati zajedno na zidu. Začudna mješavina pučke i urbane ikonografije potresno je svjedočanstvo života siromašnoga gradskog stanovništva razapetog između suvremenih potreba i realnih (ne)mogućnosti njihova ostvarenja. Slične motive prikazuju fotografije *Sirotinjska soba u Zagrebu 1924. godine* i *Stan socijalno ugroženih u Zagrebu*. Katkada se stanuje u barakama, vagonima i drugim nastambama, čak i zajedno sa životinjama. Osobitu crtu beznadnosti donose fotografije vagnskih stanova u koje svoj život pokušavaju uklopiti oni kojima su pravi stanovi nedostižni, a koje je u svojoj antologijskoj pjesmi *Vagonaši* (1928.) upečatljivo opisao Dobriša Cesarić (1902. – 1980.): *Mi stanujemo u vagonu / Što nije nikada na putu, / U jednom kutu nam je krevet, / A kuhinja u drugom kutu*. Pjesnik se zasigurno i sam osvjedočio o zagrebačkoj stambenoj bijedi, jer je već tada živio u Zagrebu. Može se pretpostaviti i da je vidio Čepulićeve fotografije, jer je u razdoblju od 1929. do 1941. radio kao knjižničar u Higijenskom zavodu te bio lektor u Školi narodnoga zdravlja u Zagrebu.³⁸ U to vrijeme ondje se razvijala vrlo intenzivna zdravstveno-prosvjetiteljska djelatnost koja je uključivala i rad filmskog laboratorija.

³⁸ Redakcija. Cesarić, Dobriša. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cesaric-dobrisa>. [Pristupljeno 6. veljače 2024.].

STAN U BARACI U ZAGREBU
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA,
HMMF-4621)

A BARRACK APARTMENT IN ZAGREB
(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION,
CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE
AND PHARMACY HMMF-4621)

SIROTIJSKA SOBA U ZAGREBU 1924.
GODINE (ZBIRKA VLADIMIRA
ČEPULIĆA, HMMF-4627)

POOR PEOPLE'S ROOM IN ZAGREB
IN 1924 (THE VLADIMIR ČEPULIĆ
COLLECTION, CROATIAN MUSEUM
OF MEDICINE AND PHARMACY
HMMF-4627)

STAN SOCIJALNO UGROŽENIH U ZAGREBU
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-2601)

AN APARTMENT FOR THE SOCIALLY DISADVANTAGED IN ZAGREB
(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN MUSEUM
OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-2601)

THE ZAGREB HOUSING MISERY IN LIGHT OF SOCIAL POETRY

Many artists of the observed period suffered from and died of tuberculosis, while the feeling of helplessness and the experience of tuberculosis in one's own body was thoroughly described by Antun Branko Šimić, one of the prominent representatives of Croatian expressionism, in his poem *Tijelo i mi* (*The Body and Us*).³⁵ Even still, the photographs in the described collections of the two doctors do not focus on the tuberculosis patient with his clinical picture, but on his external context, i.e. the living conditions. Therefore, the poetics of individual photographs from the Vladimir Ćepulić collection can be compared with the social poetry simultaneously written by the Croatian modernist poets Antun Branko Šimić (the cycle *Siromasi/The Poor*) and Dobriša Cesarić (*Vagonaši/The Wagon Dwellers*).³⁶ In his poem *Pogled siromaha/The Gaze of a Pauper*, Antun Branko Šimić faithfully depicts the living conditions of the people on the margins of society: *I know: they are silent as they awaken in the morning / sat on their beds for a while longer./Silent at the table while they eat or sit./They are resting with their hands still:/crossed against their sunken chests;/only a few drawing at the table all alone/No eyes looking straight forward/ Those people expect absolutely nothing/In their lives/Everything comes from the outside/and governs them./Their lives are surrender and fear./Sitting here now./Their eyes*

*cannot be still/Swept by sin/looking for a way out outside that space.*³⁷

The atmosphere of the photograph *A barrack apartment in Žitnjak in Zagreb* is completely identical, and, equally, other photographs from the Vladimir Ćepulić collection bear witness to the gloomy atmosphere of poor housing conditions. The photo entitled *A barrack apartment in Zagreb* shows parts of the interior, a corner of one of the barracks where the city's poor lived. One wall is plastered, but the plaster is visibly damaged, while the other consists of wooden boards and laths with a damaged layer of paint. The inventory of that untidy and cluttered space includes a variety of useful and decorative items, such as a bed and two cabinets clumsily assembled from roughly hewn boards, old torn rags of unrecognisable purpose scattered on the bed, floor and chairs, sacred paintings and advertising posters pinned together on the wall. The strange mixture of folk and urban iconography is a poignant testimony of the life of the city's poor, torn between contemporary needs and the actual impossibility of their realisation. Similar motifs were shown in the photographs of the *Poor People's Room in Zagreb* in 1924 and the *Apartment for the Socially Disadvantaged in Zagreb*. Sometimes they lived in barracks, wagons and other types of dwellings, even together with domestic animals. A special feature of hopelessness is brought by the photographs depicting wagon apartments in which those for whom real apartments were unattainable tried to organise their lives, and who Dobriša Cesarić (1902

³⁵ Dürrigl M-A, Fatović-Ferenčić S. "I am living in my own corpse" – the experience of tuberculosis in poems by AB Šimić. *Medical Humanities*. 2006;32(1):4–6.

³⁶ Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Ćepulića. *Liječ Vjesn*. 2020;142(11-12):420–9; Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere:" The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. *Photography and Culture* 2022 2022;15(2):109–28.

³⁷ Šimić AB. *Pogled siromaha*. In: *Izbor iz poezije*. Zagreb: Mozaik knjiga; 2019, p. 104. Šimić wrote this poem sometime between 1913 and 1924.

Stambena bijeda u Zagrebu 1924. godine
Vagonski stanovi

STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1924. GODINE – VAGONSKI STANOV
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-4625)

HOUSING MISERY IN ZAGREB IN 1924 – WAGON APARTMENTS (THE VLADIMIR
ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY
HMMF-4625)

Fotografija *Stambena bijeda u Zagrebu 1924. godine – vagonski stanovi* prikazuje tako napuštenu željezničku prugu na kojoj je trajno zaustavljena kompozicija drvenih vagona. U izrezu kadra ne vidi se ni početak niti kraj kompozicije, a vagoni su postavljeni u perspektivu, blago dijagonalno, asocirajući na putovanje bez početka i kraja na koje su se „otisnuli“ stanari vagonskih stanova. Ispred vagona koji je najbliži oku kamere poziraju tri žene i dvoje male djece. Do ulaza u vagonski stan vode strme drvene stubbe, iznad vrata postavljena je nadstrešnica, a uz donji rub vagona napravljena je drvena konstrukcija koja služi kao žardinijera za cvijeće.

Uz interijere, niz impresivnih fotografija prikazuje i eksterijere, vrlo često u samom središtu grada, primjerice u Tkalčićevoj ulici, gdje upravo zapanjuje kontrast između ruševne kućice u prvom planu i gospodskih kuća u pozadini. Dramatski efekt prizora na fotografiji *Tkalčičeva ulica* naglašen je jasnom podjelom kadra na prostor u sjeni i osvijetljen prostor: dok je stračara u sjeni, gospodske kuće u pozadini su osvijetljene, a bijedni stanovnici stračare nalaze se na praznom osvijetljenom polju, „nasukani“ poput brodolomaca. Jednako turoban dojam ostavlja fotografija *Stambena bijeda u Vlaškoj ulici u Zagrebu 1924. godine* koja prikazuje

TKALČIĆEVA ULICA (ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-4622)

TKALČIĆEVA STREET (THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-4622)

– 1980) impressively described in his anthological poem *The Wagon Dwellers* (1928): *We live in a wagon/Never going anywhere/In one corner a bed/And kitchen over there.* The poet was certainly aware of Zagreb's housing misery, because in the period from 1929 to 1941 he worked as a librarian at the Institute of Hygiene and was a lecturer at the Zagreb School of Public Health.³⁸ The School was at the time working intensively on public health educa-

tion, which also included the laboratory for developing photographs and film.³⁹

The photo *Housing misery in Zagreb in 1924 – wagon apartments* shows an abandoned railway line with a permanently terminated composition of wooden wagons. Neither the beginning nor the end of the composition can be seen inside the frame, and the wagons are placed in perspective, slightly diagonally, signifying a journey without a beginning and an end, on which the occupants of the wagon apartments set out. Three women and two

³⁸ Cesarić, Dobriša. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), online edition. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Available at: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cesaric-dobrisa>. [Accessed on 6 February, 2024].

³⁹ Majcen V. Filmska djelatnost Škole narodnog zdravlja "Andrija Štampar" (1926. – 1969.). Zagreb: HDA; 1995.

STAMBENA BIJEDA U VLAŠKOJ ULICI U ZAGREBU 1924. GODINE
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-4626)

HOUSING MISERY IN VLAŠKA STREET IN ZAGREBU IN 1924
(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN MUSEUM
OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-4626)

grupu žena i djece ispred ruševnih kućica, dok se u pozadini nazire veća solidna zgrada. Pomalo nadrealno djeluje prizor brojne obitelji koja pozira ispred sirotinjske prizemnice i njezinog „aneksa“ – nastambe sastavljene od sanduka i ljepenke (*Stambena bijeda u Zagrebu 1924.*), a iz današnje perspektive osobito zaprepašćuje oblik stanovanja na Trešnjevci prikazan na fotografiji *Zagrebačka stambena bijeda 1924.*: kuća od drvenih dasaka pokrivena crijepom, izvedena kao kombinacija stambenog prostora i štale s dva ulaza, ispred koje stoje članovi obitelji i jedna krava. Središnji motiv fotografije naslovljene *Nastambe u barakama iza Gimnazije u Klaićevoj ulici* čine dvije

barake sklepane od odbačenih materijala – starih dasaka i potrpane cerade. Moglo bi se pretpostaviti da su to drvarnice ili spremišta za alat kada ne bi bilo naherenog limenog dimnjaka koji strši iznad desne barake, poput strelice usmjerene u nebo, i nekoliko drvenih predmeta za domaćinstvo po kojima se može zaključiti da tu netko stanuje. Neuredno „dvorište“ u prednjem planu podsjeća na smetlište. U dubini prizora, u sredini između dvije barake, nazire se niz drugih sličnih nastambi, zgusnut i zatvoren, bez vidljivog izlaza. Difuzno osvijetljenje, kao u sumaglici, uz velike zatvorene plohe i malen komadić neba, stvara turoban dojam beznada i bezizlaznosti.

STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1924.
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-2599)

HOUSING MISERY IN ZAGREB IN 1924 (THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION,
CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-2599)

small children are posing in front of the wagon, looking straight into the camera. Steep wooden stairs lead to the entrance into the wagon apartment, a canopy rests above the door, and a wooden structure is built along the lower edge of the wagon which is used as a flower pot. In addition to the interiors, a number of impressive photographs also show the exteriors of these wagons, very often situated in the very centre of the city, for example in Tkalčićeva Street, where the contrast between the dilapidated house in the foreground and the wealthy homes in the background is striking. The dramatic effect of the scene in the photograph *Tkalčićeva ulica* is emphasised by the clear division of the frame into a shadowed area and a lit area.

The shacks are in the shadows, while the mansions in the background are lit up, and the wretched inhabitants of the slum are in an empty, illuminated field, stranded like shipwrecks. The photo *Housing Misery in Vlaška Street in Zagreb in 1924*, leaves an equally gloomy impression, showing a group of women and children in front of dilapidated houses, while a larger solid building can be seen in the background. The scene depicting a large family posing in front of a poor one-floor house and its annex seems somewhat surreal; their dwelling is made of boxes and cardboard (*Housing Misery in Zagreb in 1924*). Furthermore, especially striking from today's perspective is the type of housing which existed in Trešnjevka, as shown in

the photo *Zagreb housing misery in 1924*: a house made of wooden planks covered with tiles, constructed as a combination of a living space and a barn with two entrances, in front of which are the family members and one cow. The central motif of the photograph entitled *Dwellings in the barracks behind the grammar school in Klaićeva Street* consists of two shacks made of discarded materials – old boards and torn tarps. One could assume that these were woodsheds or tool sheds if it weren't for the splayed tin chimney which juts out above the shack on the right side, like an arrow pointing towards the sky, and a few wooden household items which indicate someone lived there. The untidy front yard resembles a garbage pit. In the centre of the scene, amidst two barracks, there is a row of other similar dwellings, condensed and closed, with no visible exit. Dimmed lighting, as if in the fog, with large closed areas and a small piece of sky, creates a gloomy impression of hopelessness and despair.

ZAGREBAČKA STAMBENA BIJEDA 1924.

(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-2603)

HOUSING MISERY IN ZAGREB IN 1924

(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN MUSEUM
OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-2603)

NASTAMBE U BARAKAMA IZA GIMNAZIJE U KLAJČEVOJ ULICI
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, HMMF-4623)

DWELLINGS IN THE BARRACKS BEHIND THE GRAMMAR SCHOOL IN
KLAJČEVA STREET (THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION, CROATIAN
MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-4623)

> SUDJELOVANJE ANTITUBERKULOZNOG DISPANZERA U ZAGREBU
NA IZLOŽBI UMJETNIČKE GRUPE „ZEMLJA“ (ILUSTRACIJA U
PUBLIKACIJI: ČEPULIĆ V, PRIR. NAŠA NASTOJANJA U BORBI PROTIV
TUBERKULOZE. ZAGREB: INSTITUT ZA TUBERKULOZU, DRUŠTVO ZA
SUZBIJANJE TUBERKULOZE U ZAGREBU; 1940.)

THE ZAGREB ANTITUBERCULOSIS DISPENSARY TAKING PART IN
THE EXHIBITION ORGANISED BY THE ASSOCIATION OF FINE
ARTISTS ZEMLJA (THE PUBLISHED ILLUSTRATION: ČEPULIĆ V,
PREP. OUR EFFORTS IN THE FIGHT AGAINST TUBERCULOSIS. ZAGREB:
THE TUBERCULOSIS INSTITUTE, ASSOCIATION FOR THE FIGHT
AGAINST TUBERCULOSIS IN ZAGREB; 1940.)

FOTOGRAFIJE STAMBENE BIJEDE I SOCIJALNO OSVIJEŠTENA ARHITEKTURA

Sudjelovanje antituberkuloznog dispanzera u Zagrebu na izložbi umjetničkog društva »Zemlja«.

Socijalno angažirana skupina Udruženja likovnih umjetnika „Zemlja“ postavila je koncem prosinca 1932. svoju IV. izložbu u Umjetničkom paviljonu, na kojoj je Radna grupa Zagreb (nacionalna grupa Međunarodnog kongresa moderne arhitekture/CIAM) izložila dokumentarističku cjelinu o stambenim prilikama Zagreba. Fotografije koje su tada bile vlasništvo Antituberkuloznog dispanzera i dio projekta Vladimira Čepulića u sklopu izrade katastra o tuberkulozi bile su prezentirane u sklopu izložbene cjeline *Kuća i život* i polučile su na toj izložbi velik uspjeh.³⁹ Prema fotografijama toga izložbenog postava koje Čepulić donosi u publikaciji *Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze*, u uvodnom dijelu podcjeline posvećene stambenoj bijedi u Zagrebu predstavljen je shematski plan grada s označenim područjima i legendom „Periferija grada / divlje kuće“, a potom je duž dvaju zidova bio postavljen ciklus fotografija iz Čepulićeve zbirke u neprekinutom nizu, bez razmaka, poput filmske vrpce. Iznad početnog dijela tog „friza“ s fotografijama stajala je legenda: „Fotosi iz

antituberkuloznog dispanzera (prof. dr. V. Čepulić)“. Taj je niz bio prekinut samo na jednome mjestu tekstualnim legendama, a iznad cijele tematske cjeline tekao je natpis krupnim verzalom, koji je tek djelomice vidljiv na snimkama postava izložbe: „[Ovakvih kuća ima u Zagrebu] oko 4000 sa 40000 stanovnika – u svakoj ovoj kući stanuje prosječno 10 ljudi“.⁴⁰

Snažna vizualizacija i prezentacija stambene bijede u Zagrebu zasigurno je utjecala na osvještavanje ove problematike u širem društvenom kontekstu. Doktrinarne promjene u zdravstvu bile su vidljive i na području izgradnje socijalno osviještene arhitekture, posebice kroz nove paradigme internacionalnoga funkcionalističkog modernizma, u kojima arhitekt preuzima odgovornost za socijalne, tehničke, ekonomske i psihološke aspekte građenja.⁴¹

Taj aspekt promicao se i u Školi narodnog zdravlja, koja je osnovana 1926. s ciljem prosvjećivanja naroda te napretka higijenske i zdravstvene službe. Higijenski zavod sa Školom narodnog zdravlja djelovao je isprva pod vodstvom infektologa dr. Berislava Borčića. Nadgledao je i usmjeravao regionalne zdravstvene ustanove, zdravstveno prosvjećivanje, higijensku sanaciju sela te kontrolu raznih bolesti. Unutar te institucije djelovao je pododjel, Sanitarno-tehničko odjeljenje, čiji je voditelj bio ing. građ. Milivoj Petrik, a njegovo djelovanje uključivalo je skrb za hidrotehniku, higijenu te narodnu prosvjetu. Prema navodima ing. Bertola, kolokvijalno nazivan Arhitektonski odjel projektantski je provodio izgradnju ustanova koje su podržavale navedene djelatnosti Higijenskog zavoda, odnosno Škole narodnog zdravlja.⁴²

³⁹ Bjažić Klarin T. Radna grupa Zagreb – osnutak i javno djelovanje na hrvatskoj kulturnoj sceni. *Prostor*. 2005;13(1[29]):41–51; Bjažić Klarin T. Arhitektura Udruženja umjetnika Zemlja – od novoga stilskog izraza do nositelja društvene mijene. U: Markotić D, Prelog P, ur. *Umjetnost i život su jedno : Udruženje umjetnika Zemlja 1929. – 1935*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; 2019. Katalog izložbe, str. 67–93.

⁴⁰ Čepulić V, prir. *Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze*. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940, str. 68–69.

⁴¹ Kisić D. Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ 1926.-1939. : arhitektura i sanitarna tehnika u službi napretka. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Hrvatski muzej arhitekture; 2014, str. 13–18.

⁴² Barišić Marenčić Z. *Arhitektica Zoja Dumengjić*. Zagreb: Arhitektonski fakultet, UPI-2M PLUS; 2020, str. 19.

PHOTOGRAPHS OF HOUSING MISERY AND SOCIALLY CONSCIOUS ARCHITECTURE

At the end of December 1932, the socially engaged group from the Association of Fine Artists called *Zemlja* [Earth] organised their 4th exhibition in the Zagreb Art Pavilion, where the Zagreb Working Group (the national group of the International Congress of Modern Architecture/CIAM) presented a documentary series about the housing situation in Zagreb. The photographs which were at the time the property of the Antituberculosis Dispensary and partly Vladimir Čepulić's project, as part of the creation of a tuberculosis cadastre, were presented at the House and Life exhibition and yielded great success.⁴⁰

According to the photographs which Čepulić presented in the publication *Our Efforts in the Fight against Tuberculosis*, the introductory part of the subsection dedicated to housing poverty in Zagreb shows a schematic plan of the city with marked areas and the key "Periphery of the city/wild housing". Furthermore, a cycle of photographs from Čepulić's collection was also placed along the wall in a continuous sequence, without gaps, resembling a film strip. Above the initial part of that, so to say, frieze of photographs there was the following key: "Photos from the anti-tuberculosis dispensary (Prof. Dr. V. Čepulić)". This sequence was interrupted only in one place by textual descriptions, and above the entire thematic unit there was an inscription in large capitals, which is only partially visible in the exhibited photographs: "[There are houses like this in Zagreb] about 4,000 of them and home to 40,000 inhabitants. Each of these houses accommodates an average of ten people".⁴¹

The powerful visualisation and presentation of housing poverty in Zagreb certainly influenced raising awareness about this issue in a wider social context. The changes in healthcare were also visible in the field of socially conscious architecture, especially through the new paradigms of international functionalist modernism, in which the architect takes responsibility for the social, technical, economic and psychological aspects of their construction.⁴²

This aspect was also promoted in the School of Public Health, which was founded in 1926, with the aim of educating people and improving the hygiene and health services. The Institute of Hygiene with the School of Public Health operated at first under the leadership of infectious disease expert Dr Berislav Borčić. He supervised and directed regional health institutions, health education, hygienic rehabilitation of rural areas and control of infectious diseases. Within that institution, there was a sub-department, the Sanitary-Technical Department, whose head was the civil engineer Milivoj Petrik, and his activities included care for hydraulics, hygiene and public education. According to Mr. Bertol, the so-called Architecture Department implemented the construction of institutions which supported the aforementioned activities of the Institute of Hygiene, i.e. the School of Public Health.⁴³

⁴⁰ Bjažić Klarin T. Radna grupa Zagreb – osnutak i javno djelovanje na hrvatskoj kulturnoj sceni. *Prostor*. 2005;13(1[29]):41–51; Bjažić Klarin T. Arhitektura Udruženja umjetnika Zemlja – od novoga stilskog izraza do nositelja društvene mijene. In: Markotić D, Prelog P, ed. *Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929. – 1935*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; 2019. Exhibition catalogue, pp. 67–93.

⁴¹ Čepulić V. Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940, pp. 68–9.

⁴² Kisić D. Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar" 1926. – 1939.: arhitektura i sanitarna tehnika u službi napretka. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture; 2014, pp. 13–8.

⁴³ Barišić Marenić Z. Arhitektica Zoja Dumengjić. Zagreb: Arhitektonski fakultet, UPI-2M PLUS; 2020, p. 19.

ČEPULIĆEV ISTRAŽIVAČKI MODEL: O POVEZANOSTI TUBERKULOZE I UVJETA STANOVANJA

Čepulić ističe uzročnika tuberkuloze (*Mycobacterium tuberculosis*) kao jedini i dokazani etiološki agens ove bolesti. Kako bi demantirao raširena stajališta u liječničkim i laičkim krugovima o tome kako je tuberkuloza bolest stana te time spriječio neispravna tumačenja o njezinoj etiologiji, Čepulić svoje stajalište, opservacije i rezultate istraživanja iznosi u članku *Tuberkuloza i stan*.⁴³ Svrstava se pritom i nadovezuje na stajališta istomišljenika (Newsholme, Koch, Flügge, Abel Kirchner, Redecker, Bräuning, Teleky Winkler i drugi) s kojima se slaže da je potreba izolacije ključna, što je moguće u lječilištima ili adekvatnim stanovima od više prostora. Kako bi dokazao ispravnost svojih teza, Čepulić pribjegava epidemiološkom istraživanju koje u svojoj suštini podsjeća na ono koje je proveo John Snow u borbi protiv kolere.⁴⁴ Čepulić također mapira tuberkulozu u prostoru kako bi pratio njezino širenje: *Mi smo u antituberkuloznom dispanzeru u Zagrebu posvetili naročitu pažnju proučavanju utjecaja stana na stanak i raširenost tuberkuloze, te smo kod proučavanja toga pitanja pošli putem direktnog opažanja t. j. ispitivali smo, kako je pojedini stan utjecao na zdravlje stanara, koji u njem stanuju, da li je stan u pojedinom slučaju bio uzrokom tuberkuloze*.⁴⁵ U svrhu svog epidemiološkog istraživanja Čepulić stvara katastar o tuberkulozi koji je koristio u analizi uvjeta stanovanja i učestalosti tuberkuloze: *U svrhu upoznavanja epidemioloških*

odnosa na terenu našega rada, učinili smo katastre o tuberkulozi u Zagrebu po ulicama i po kućama, koji su nam istodobno omogućili proučavanje međusobnog odnosa stana i tuberkuloze. Za svaku ulicu posjedujemo grafički katastar umrlih od tuberkuloze u pojedinim kućama dotične ulice, a za svaku kuću imenični katastar umrlih u dotičnoj kući. ... U katastar po kućama upisuju se na posebnim tiskanicama imenično uz naznaku starosti, zanimanje, dan smrti i dijagnoza svakog lica umrlog od tuberkuloze u dotičnoj kući. Ti katastri mogu vrlo dobro poslužiti i sestrama kod pronalaženja novih slučajeva od tuberkuloze. Prigodom kućnih posjeta u dotičnoj kući imadu sestre pregled svih smrtnih slučajeva, te se na temelju tih podataka mogu diskretno zanimati za zdravstvene prilike stanara.⁴⁶

Čepulić je također dao izraditi i niz fotografija, do sada neidentificiranom fotografu. One predstavljaju impresivan vizualni trag o naličju gradskog života, djelomično i samog središta Zagreba unutar ulica kao što su Tkalčićeva, Vlaška i Klaićeva. Premda je rad na katastru o tuberkulozi započeo znatno ranije, već 1924. i 1925., rezultati projekta koji se bavio korelacijom stanovanja i pojavnosti tuberkuloze u Zagrebu objavljeni su tek 1939. u *Liječničkom vjesniku*. Objavljen i bogato ilustriran tekst (ilustracije uključuju 36 fotografija stambene bijede) precizan je tumač podataka do kojih je Čepulić došao i zaključaka koji su iz njih proizašli.

⁴³ Čepulić V. Tuberkuloza i stan. *Liječ Vjesn.* 1930;52(8):349–61.

⁴⁴ John Snow, istaknuti britanski liječnik, izradio je kartu na kojoj su vode onečišćene fekalnom tvari bile povezane s lokacijama kuća umrlih od kolere. Danas znanstvenici smatraju Snowa pionirskim istraživačem epidemiologije i javnog zdravstva.

⁴⁵ Čepulić V. Tuberkuloza i stan. *Liječ Vjesn.* 1930;52(8):349–61.

⁴⁶ Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn.* 1939;61(1):36–51.

ZAGREB 1924. — LOŠI STANOVI.
VLAŠKA 117 (ZBIRKA VLADIMIRA
ČEPULIĆA, HMMF-4690)

ZAGREB 1924 — INADEQUATE
APARTMENTS. 117 VLAŠKA STREET
(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION,
CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE
AND PHARMACY HMMF-4690)

ZAGREB 1924. — LOŠI STANOVI.
BARAKE NA CIGLANI
(ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA,
HMMF-4711)

ZAGREB 1924 — INADEQUATE
APARTMENTS. THE BARRACKS AT CIGLANA
(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION,
CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE
AND PHARMACY HMMF-4711)

< ZAGREB 1924. — LOŠI STANOVI.
TKALČIĆEVA UL. (ZBIRKA VLADIMIRA
ČEPULIĆA, HMMF-4694)

ZAGREB 1924— INADEQUATE
APARTMENTS. TKALČIĆEVA STREET
(THE VLADIMIR ČEPULIĆ COLLECTION,
CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE
AND PHARMACY HMMF-4694)

THE ĆEPULIĆ RESEARCH MODEL: THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN TUBERCULOSIS AND LIVING CONDITIONS

Ćepulić points out the causative agent of tuberculosis (*Mycobacterium tuberculosis*) as the only and proven aetiological agent of this disease. In order to deny widespread views in medical and lay circles, that tuberculosis is an apartment disease, and thereby prevent incorrect interpretations about its aetiology, Ćepulić presented his point of view, observations and research results in the article *Tuberculosis and the apartment*.⁴⁴ At the same time, he builds on and abides by the views of like-minded people (Newsholme, Koch, Flügge, Abel Kirchner, Redecker, Bräuning, Teleky, Winkler and others), agreeing that the need for isolation is essential, which is possible in sanatoriums or adequate multi-room apartments. In order to prove the correctness of his theses, Ćepulić resorted to epidemiological research, which in its essence resembles the one conducted by John Snow in the fight against cholera.⁴⁵ Ćepulić also places tuberculosis on a map in order to monitor its spread: *At the anti-tuberculosis dispensary in Zagreb, we paid particular attention to the study of the influence of the apartment on the origin and spread of tuberculosis, and when studying this issue we went through direct observation, that is, we examined how an individual apartment affected the health of the tenants who live in it, whether the apartment was the cause of the appearance of tuberculosis in a particular case.*⁴⁶ For the purpose of his epidemiological research, Ćepulić created a tuberculosis

cadastre, which he used in analysing housing conditions and the prevalence of tuberculosis: *In order to get to know epidemiological relations in the field of our work, we made tuberculosis cadastres in Zagreb according to streets and houses, which at the same time enabled us to study the mutual relationship between the apartment and tuberculosis. For each street, we have a graphic cadastre of those who died from tuberculosis in certain houses in the respective street, and for each house a nominal cadastre of those who died in the respective household (...) In the house cadastre, names are entered on special stationery along with age, occupation, day of death and diagnosis of each person who died of tuberculosis in the respective household. These cadastres can also be useful to nurses in finding new cases of tuberculosis. On the occasion of home visits in the house in question, the nurses have an overview of all deaths, and based on this data, they can discreetly inquire about the residents' health conditions.*⁴⁷

Ćepulić also had a series of photographs taken by an unknown photographer. They represent an impressive visual trace of the reverse side of city life, partly in the very centre of Zagreb in streets such as Tkalčićeva, Vlaška and Klaićeva. Although work on the tuberculosis cadastre began much earlier, already in 1924 and 1925, the results of the project which dealt with the correlation of housing and the incidence of tuberculosis in Zagreb were only published in 1939 in *Liječnički vjesnik*. The published and richly illustrated text (illustrations include 36 photos of housing misery) is a precise interpreter of the data which

⁴⁴ Ćepulić V. Tuberkuloza i stan. *Liječ Vjesn.* 1930;52(8):349–61.

⁴⁵ John Snow, a prominent British physician, produced a map in which faecal-contaminated waters were linked to the locations of the houses of those who died of cholera. Today, scientists consider Snow a pioneering epidemiology and public health researcher.

⁴⁶ Ćepulić V. Tuberkuloza i stan. *Liječ Vjesn.* 1930;52(8):349–61.

⁴⁷ Ćepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn.* 1939;61(1):36–51.

Pitanja koja su u okviru ovoga istraživačkog projekta postavljena bila su: *Da li su loši, vlažni, nečisti, prenapučeni stanovi, bez sunca i svijetla uzrokom, da u njima umire mnogo ljudi od tuberkuloze? Koji je razlog, da često u istoj kući u zdravim, dobrim, sunčanim, svijetlim stanovima imade obilje slučajeva od tuberkuloze, a u lošim, mračnim, vlažnim stanovima nema nijednog slučaja? Mogu li stanovi, u kojima je stanovao jedan ili više ftizičara, za obitelji, koje su neposredno uselile u taj stan nakon jednostavnog čišćenja vodom i sapunom ili lužinom, biti uzrokom širenja tuberkuloze?* Na ta pitanja pokušalo se odgovoriti detaljnijim praćenjem stambenih prilika u Zagrebu koje Čepulić opširno opisuje u svom članku *Tuberkuloza i stan* i u članku *Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze*. U zaključku tih istraživanja rezimira rezultate koji su iz istraživanja proizašli: *Loši stanovi, bez sunca i svijetla, vlažni, nečisti i prenapučeni nijesu sami po sebi razlogom, da je tuberkuloza u njima toliko raširena, i da ima u njima toliko slučajeva tuberkuloze. Nadju li se u takovim lošim ili čistim, svijetlim, sunčanim, suhim stanovima slučajevi tuberkuloze, tad mora da se u stanu ili okolini nalazi ili se nalazilo vrelo zaraze, neoprezni ftizičar, koji izvirgava ili je izvirgavao stanovnike najboljeg kao i najlošijeg stana čestim, obilnim zarazama. Otstrani li se vrelo zaraze,*

*ne nadje se u lošim kao ni u najboljim stanovima slučajeva tuberkuloze.*⁴⁷

Dakle, unatoč pritisku socijalnomedicinskih i zdravstveno-prosvjetiteljskih te preživljujućih antikontagionističkih stajališta u medicini između dva rata, Čepulić ne pribjegava paušalnoj procjeni tuberkuloze kao bolesti loših stanova, već pokreće epidemiološki model istraživanja. Međutim, svjestan uloge liječnika u kontekstu zdravstveno-prosvjetiteljskih nastojanja i potrebe promicanja higijene i zdravog života, ne propušta navesti:

*Time ali, što smo ustanovili, da nehigijenski stanovi, u kojima nema ftizičara, sami po sebi nijesu uzrokom raširenosti tuberkuloze, ne želimo reći, da nehigijenski stan nema uopće utjecaja na zdravlje ljudi, koji u njem stanuju, niti želimo reći, da ne bi trebalo stanbenom pitanju posvetiti najveću pažnju i da svakom čovjeku nije potreban higijenski besprikoran stan. Naprotiv smatramo to sa zdravstvenog, socijalnog i etičkog stanovišta potrebom svakog čovjeka.*⁴⁸

Fotografijama koje je dao izraditi u svrhu istraživanja, a koje kasnije izlaže, radi na podizanju individualne i kolektivne svijesti o potencijalnim žarištima i načini-
ma širenja tuberkuloze kroz podizanje kvalitete stanovanja, poboljšanje infrastrukture grada i suzbijanje siromaštva.

⁴⁷ Čepulić V. Tuberkuloza i stan. Liječ Vjesn. 1930;52(8):349–61.

⁴⁸ Isto..

Čepulić obtained and the conclusions that came from them.

The questions which were asked in the framework of this research project were the following: *Are inadequate, damp, unclean, overcrowded apartments, without sunshine and light, the reason why many people die of tuberculosis in them? Why is it often so that in healthy, adequate, sunny, bright apartments there still occur many cases of tuberculosis, and in then in the inadequate, dark, damp ones, there can be none? Can apartments in which one or more tuberculosis patients lived be the cause of the spread of tuberculosis after being simply cleaned with soap and water or lye and immediately inhabited by a new family?* An attempt was made to answer these questions through a detailed monitoring of housing conditions in Zagreb, which Čepulić describes in detail in his article *Tuberculosis and housing* and in *Socioepidemiological problems in the suppression of tuberculosis*. In conclusion of these investigations, he summarises the results of the research: *Inadequate apartments, without sunshine and light, damp, unclean and overcrowded are not in themselves the reason why tuberculosis is so widespread in them, and that there are so many cases of tuberculosis there. If tuberculosis is found in either inadequate or clean, bright, sunny, dry apartments, then there must exist a source of infection in the apartment or its surroundings, or there existed a source of infection, a careless tuberculosis patient, who exposes or exposed the inhabitants of either adequate*

*or inadequate apartment with frequent and abundant infections. If the source of infection is removed, cases of tuberculosis are not found in neither types of apartments.*⁴⁸

So, despite the pressure of social medicine and health education, as well as the surviving anti-contagionist views among doctors between the two world wars, Čepulić did not resort to an imprecise assessment of tuberculosis as a disease brought by inadequate housing, but instead initiated an epidemiological research model. However, being aware of the doctors' role in the context of health education efforts and the need to promote hygiene and a healthy lifestyle, he did not fail to state the following:

*However, by establishing that unhygienic apartments, in which there are no tuberculosis patients, are not in themselves the cause of the spread of tuberculosis, we do not mean to say that an unhygienic apartment has no effect on the health of the people who live in it, nor do we want to say that the housing issue should not have been given the greatest attention and that people do not need a hygienically adequate home. On the contrary, we consider it a requirement for every human being from a medical, social and ethical point of view.*⁴⁹

With the photographs he took for the purpose of research, and which he later exhibited, he aimed to raise individual and collective awareness of potential foci and ways of spreading tuberculosis through raising the housing quality, improving the city's infrastructure and eliminating poverty.

⁴⁸ Čepulić V. Tuberkuloza i stan. Liječ Vjesn. 1930;52(8):349–61.

⁴⁹ Ibid.

KAKO BIJEDNI STANUJU: ZBIRKA LUJE THALLERA

FOTOGRAFIJA IZ ZBIRKE LUJE THALLERA
(HMMF-5683/21)

A PHOTOGRAPH FROM LUJO THALLER'S COLLECTION (CROATIAN
MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-5683/21)

Zbirka fotografija Luje Thallera o stambenim prilikama u Zagrebu oko 1920. godine broji 58 crno-bijelih fotografija različitih, uglavnom manjih dimenzija i slabije tehničke kvalitete u odnosu na one Vladimira Čepulića.

Tematski, fotografije su slične Čepulićevim te prikazuju vanjštinu i interijere vagonaških stanova, potlešica, derutnih kuća, baraka, kao i obrte poput mesnica, krojačkih radnji, postolarskih radionica i „sitničarija“. Na nekim fotografijama prikazani su i stanovnici tih nastambi, među njima i djeca koja spremno poziraju fotografu. U odnosu na Čepulićeve fotografije, koje su evidentno bile prepuštene profesionalnom fotografu te su stoga imale pažljivije planiranu scenografiju i

prigušene emocije, Thallerove fotografije prikazuju ljude „uhvaćene u trenutku“ koji se nerijetko smiju, hoda ju ili rade.

S obzirom na nedostatak oznaka na fotografijama nemoguće je napraviti njihovu preciznu dataciju. Moguće je da su nastajale tijekom više godina početkom 1920-ih. Na nekim fotografijama prikazane su poplavljene kuće i dvorišta, a poznato je da su dijelovi Zagreba bili katastrofalno poplavljeni 1923. i 1925. godine.⁴⁹

Thallerove fotografije očigledno su proizvod fotografskog amatera zainteresiranog za uvjete života siromašnog dijela stanovništva u Zagrebu. Naime, Thaller je

⁴⁹ Čapo H. Odnos zagrebačke gradske vlasti prema južnoj periferiji između dva svjetska rata. Časopis za suvremenu povijest. 2020;52(1):53–78.

HOW THE POOR LIVE: LUJO THALLER'S COLLECTION

FOTOGRAFIJA IZ ZBIRKE LUJE THALLERA
(HMMF-5683/58)

A PHOTOGRAPH FROM LUJO THALLER'S COLLECTION (CROATIAN
MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-5683/58)

Lujo Thaller's collection of photographs depicting housing conditions in Zagreb in the 1920s includes 58 black-and-white photographs of different sizes, mostly of smaller dimensions, and of lower technical quality than those of Vladimir Ćepulić.

Thematically, the photos are similar to Ćepulić's and show the exteriors and interiors of wagon apartments, shacks, dilapidated houses, barracks, as well as shops such as the butcher's, tailor's, shoemaker's and other small businesses. Some of the photos show the inhabitants of these dwellings, among them children who readily pose for the photographer. Compared to Ćepulić's photographs, which were evidently left to a professional photographer and therefore had a more carefully planned scenography

and muted emotions, Thaller's photographs depict people caught in the moment, who often laugh, walk or work.

Due to the lack of concrete markings on the photographs, it is impossible to date them precisely. We can say that they were taken over several years in the early 1920s. Some photos show flooded houses and yards, and we know that parts of Zagreb were severely affected in the 1923 and 1925 floods.⁵⁰

Photographs from the Thaller Collection were clearly taken by an amateur photographer who was interested in the living conditions of the poor part of Zagreb. From 1919, Thaller was the head of the pulmonary department at the

⁵⁰ Čapo H. Odnos zagrebačke gradske vlasti prema južnoj periferiji između dva svjetska rata. *Journal of Contemporary History*. 2020;52(1):53–78.

već od 1919. bio predstojnik plućnog, a od 1922. internog odjela Bolnice Sestara milosrdnica u Zagrebu te se stoga i profesionalno bavio tuberkulozom. Kao dugogodišnji gradski zastupnik Thaller se također često doticao higijenskih i komunalnih problema grada Zagreba, a bio je poznat i kao novinar i publicist. Može se stoga pretpostaviti da je zbirku izradio upravo sam Thaller, koji je fotografije stambene bijede prezentirao i u novinama te časopisima. Na jednom je mjestu Thaller stambenu bijedu ukratko opisao kao *najstrašniju od svih naših muka* te se žalio da se *najmanje učinilo zato, da se ta bijeda ma i malo ublaži*.⁵⁰

Thaller je terapiji i klasifikaciji tuberkuloze posvetio više članaka u *Liječničkom vjesniku*, službenom glasilu Hrvatskoga liječničkog zbora.⁵¹ Pod utjecajem tada dominantnih socijalnomedicinskih ideja koje je kod nas u djelo impresivno provodio pionir javnog zdravstva Andrija Štampar, pisao je o suzbijanju tuberkuloze, spolnih bolesti i alkoholizma.⁵² Upravo su ga te ideje motivirale i da pozove svoje kolege liječnike na detaljnije proučavanje sela, jer je smatrao da ih školovanje u inozemstvu nije adekvatno pripremio na potpuno drugačije zdravstvene prilike kakve su vladale na hrvatskome selu. Posebice se osvrtao na principe gradnje kuće s higijenskog stanovišta i proučavao stambene prilike siromašnog stanovništva, te isticao potrebu kulturnog, političkog i društvenog uzdizanja naroda.⁵³ U eri sve češćeg korištenja fotografije u medicini nije čudno da su Thallera teške političke i ekonomske prilike potaknule da upotrijebi fotografiju kao dokumentaciju vlastitih interesa za epidemiologiju tuberkuloze, osobito utjecaja stambenih i socijalnih prilika na njenu pojavu i širenje.

⁵⁰ Thaller L. Kako bijedni stanuju. *Novosti*. 1924;18(351):7.

⁵¹ Poljak Ž, ur. Bibliografija Liječničkog vjesnika 1877 – 1977. Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske; 1978.

⁵² Fatović-Ferenčić S. Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. *Croatian Medical Journal*. 2008;49:709–19.

⁵³ Thaller L. Za zdravlje našega sela. *Jugoslavenska njiva*. 1922;6:112–4.

Već dvije godine nakon završetka Prvoga svjetskog rata, Thaller je prvi put snažnije kritizirao upravni vrh grada Zagreba za indolenciju po pitanju uređenja komunalnih službi i stambenog pitanja:

*Odvoz je smeća mizeran. Odvozi se u na po otvorenim prljavim kolima, iz kojih polovica ispada i resi cijele ulice. Način je čišćenja ulica užasan, dakako u koliko se uopće obavlja. Nekoje se ulice, i ako je na njima enorman promet, nikada ne čiste. Po mojim opažanjima zna na Savskoj cesti biti do 15 i 20 cm duboka prašina. Nigda se ne škrope ulice prije metenja i dizanje je prašine ogromno. Kako skoro svi pljuju na pod, to ima za širenje tuberkuloze veliko značenje. Javnih nužnika ima premalo, pa ljudi puštaju i blato i vodu gdje god.*⁵⁴

Osobito ga je smetao manjak medicinskih institucija posvećenih borbi protiv tuberkuloze. Dok je država pod utjecajem Štamparovih socijalnomedicinskih reformi naglo otvarala dispanzere, grad Zagreb, prema Thallerovom mišljenju, nije pratio tempo koji je država postavila i tako je ostavljao svoje stanovnike u nepovoljnoj poziciji:

*Za tuberkulozu ne ima grad Zagreb niti jedne svoje institucije. Jedanput je votirao za onda dosta veliku sumu za uređenje dispanzera, no nitko do danas nije toga dispanzera uredio. Grad ne ima svoje bolnice za tuberkulozu, ne ima svoga lječilišta za tuberkulozu, ne ima ništa za škrofuloznu djecu, ne ima oporavilišta, koje bi se tako lijepo i s malenim troškom dalo u kojem parku u okolici grada urediti. Gradska općina, u kojoj umire godišnje sedam stotina ljudi od sušice, ne ima niti jedne, hiti dijela od jedne institucije, koja bi imala da radi išta protiv sušice.*⁵⁵

Osim u *Liječničkom vjesniku*, čiji je čitateljski domet bio ograničen na liječnike članove Hrvatskoga liječničkog zbora, Thaller je kritike zagrebačkoj gradskoj upravi upućivao i putem dnevnog tiska. Godine 1921. tako

⁵⁴ Thaller L. Zdravstvena politika Zagreba. *Liječ Vjesn*. 1920;42(12):655–8, str. 657.

⁵⁵ Isto, str. 656.

Sisters of Mercy Hospital in Zagreb, and from 1922 head of the internal department. Therefore, dealing with tuberculosis was his everyday job. As a long-time city representative and an esteemed journalist and publicist, he was also often concerned with hygiene and similar problems in the city of Zagreb. It can therefore be assumed that the collection was created by Thaller himself, who presented photographs of housing misery in newspapers and magazines. There, he briefly described the housing misery as *the most terrible of all our sufferings* and complained that *too little was being done to alleviate this huge issue*.⁵¹

Thaller devoted several articles to the therapy and classification of tuberculosis in *Liječnički vjesnik*, the official newsletter of the Croatian Medical Association.⁵² Under the influence of the then-dominant sociomedical ideas, which were in Croatia impressively implemented by the pioneer of public health Andrija Štampar, Thaller wrote about the suppression of tuberculosis, venereal diseases and alcoholism.⁵³ It was precisely these ideas that motivated him to invite his fellow doctors to study the countryside in more detail, because he believed that their education abroad had not adequately prepared them for completely different health conditions which prevailed in rural Croatia. In particular, he looked at the principles of house construction from a hygienic point of view and studied housing conditions among the poor population, while emphasising the need for their cultural, political and social uplift.⁵⁴ In an era of an increasingly common use of photography in medicine, it is not surprising that Thaller was prompted by the difficult political and economic circumstances to use photography as a documentation of his own interests in the epidemiology of tuberculosis, especially regarding the impact of housing and social conditions on its occurrence and spread.

⁵¹ Thaller L. Kako bijedni stanuju. *Novosti*. 1924;18(351):7.

⁵² Poljak Ž, ed. Bibliografija Liječničkog vjesnika 1877 – 1977. Zagreb: Croatian Medical Association; 1978.

⁵³ Fatović-Ferenčić S. Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. *Croatian Medical Journal*. 2008;49:709–19.

⁵⁴ Thaller L. Za zdravlje našega sela. *Jugoslavenska njiva*. 1922;6:112–4.

Already two years after the end of the First World War, Thaller for the first time strongly criticised the Zagreb city government for indolence regarding the arrangement of municipal services and the housing issue:

Waste collection is miserable. It is being collected in an open, filthy vehicle, half of it falling out and littering the entire street. The street cleaning method is terrible, certainly to the extent that it is almost not being done at all. Some streets, even if there is heavy traffic on them, are never cleaned. According to my observations, there can be up to 15 and 20 cm of deep dust on Savska cesta. The streets are never sprayed with water before they are swept, so there is a huge amount of dust. Since almost everyone spits on the floor, this has a great influence on the spread of tuberculosis. There are too few public toilets, so people relieve themselves everywhere.⁵⁵

He was particularly bothered by the lack of medical institutions dedicated to the fight against tuberculosis. While the state was opening dispensaries under the influence of Štampar's sociomedical reforms, in Thaller's opinion the city of Zagreb did not follow the pace set by the state and thus left its residents in a disadvantage:

The city of Zagreb does not have a single institution for tuberculosis. It once advocated for a rather large sum of money for a dispensary, but no one has made it happen to this day. The city has no hospital for tuberculosis, no sanatorium for tuberculosis, nothing for scrofulous children, no convalescent home, which could be set up so nicely and at little cost in the park in the vicinity of the city. The municipality in which seven hundred people annually die of consumption does not have a single department in any institution which would do something against consumption.⁵⁶

In addition to *Liječnički vjesnik*, whose readership was limited to doctors who were members of the Croatian Medical Association, Thaller also directed criticism at the Zagreb's government through the daily press. In 1921, he published an article in the newspaper *Riječ* in which he

⁵⁵ Thaller L. Zdravstvena politika Zagreba. *Liječ Vjesn*. 1920;42(12):655–8, p. 657.

⁵⁶ Ibid., p. 656.

je u novinama *Riječ* objavio tekst u kojem je upozorio gradske vlasti na potrebu hitnog rješavanja *nesnosnih sanitarnih a i socijalnih prilika*, tvrdeći da je Zagreb, kao najljepši grad Jugoslavije, po tom pitanju zaostao i od *najzabitijih gradića Njemačke*.⁵⁶ Kao najbitnije probleme označio je rješavanje mjesta gradskog fizika, koje od rata nije bilo popunjeno, zatim pitanje dojenčadi i djece te, konačno, pitanje tuberkuloze.

S pitanjem tuberkuloze u bliskoj vezi bila je loša stambena politika koja je znatno ubrzavala širenje te bolesti. Thaller se isprva nadao da će grad osigurati da novogradnje budu adekvatne kvalitete, kao i da će se riješiti pitanje sirotinjskih radničkih i seljačkih stanova. Sramotom je okarakterizirao činjenicu da mnogi takvi stanovi nisu imali toalet, svjetlo, pa čak ni pod.⁵⁷ Socijalno osjetljiv i klasno osviješten, ovako je Thaller pisao o ekonomskom raslojavanju i utjecaju koji je ono imalo na stambene prilike u Zagrebu:

*Kad čovjek pogleda koju aristokratsku ili plutokratsku palaču, koja bi sjajem i modernošću pristajala u London, pa pomisli na podrumu u Tkalčičevoj ulici ili na začadjene potleušice po svim selima kilometar dva od grada, onda ne će znati, čemu bi se više čudio: onim siromasima, kojih znojem je to sazidano i koji cio svoj život u onim strašnim, u onim azijskim, ciganskim prilikama živu, ili onim ljudima, koji taj sav jad i tu svu nevolju kraj svoga sjaja ne osjećaju. U Zagrebu se trsimo da uvedemo engleske običaje i u stanju smo onemogućiti čovjeka, koji bi k fraku metnuo crnu kravatu, a naš seljak kupa se svake godine jedamput! (...) Gospodin dr. D. ustvrdio je, da između Beča i Donjeg Lapca mora čovjek da izgubi svoje ideale, a ja velim, da ih mora izgubiti između Zagreba i Odre, između Jelačićeva trga i Tkalčičeve ulice.*⁵⁸

⁵⁶ Thaller L. Zdravstvena politika grada Zagreba. *Riječ*. 1921;3(277):3.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Thaller L. Kako da suzbijamo sušicu u Hrvatskoj? *Hrvatska njiva*. 1918;2:110–3, str. 112.

Nažalost, nada da će se poslije Prvoga svjetskog rata grad Zagreb konačno uhvatiti u koštac sa stambenom bijedom, koju je naslijedio još iz predratnog razdoblja, brzo je ustupila mjesto rezignaciji. Dodatan problem u to vrijeme bio je snažan pritisak useljavanja mahom ruralnog stanovništva u potrazi za poslom u industriji. Galopirajuća stambena kriza rješavana je jednako brzo izgradnjom čak dvije tisuće higijenski i zdravstveno neadekvatnih baraka i bungalova. Jednu od takvih *najstrašnijih improvizacija* Thaller je identificirao kao *selo Korošćevac*, zapravo 500 vagona na kolodvoru koji su od kraja rata služili željezničarima za stanovanje. Drugu takvu improvizaciju Thaller je nazvao *Heinzelo-vac*, odnosno *skup iz dasaka, papira i sličnoga materijala sastavljenih baraka iza gradske plinare*.⁵⁹ Taj skup od stotinjak baraka osnovan je na sajmištu, no kasnije je preseljen izvan grada. Slično se selo gradilo i na zapadu na Selskoj cesti. Britak i bez dlake na jeziku, ovako je Thaller pisao o odgovornosti za stambenu bijedu u gradu:

*Što da kažem o strašnim podrumskim i često još strašnijim tavanskim stanovima. Ja mislim, da bi gospoda univerzitetski profesori trebali da onamo po gdjekada otidju, možda se ne bi razbijali. Možda bi i političari dobro učinili, da češće pomisle na to, da je nekoć bio običaj, da se i za te stvari političari brinu. Koliko li je bijede u ovom gradu, koliko li je neobrisanih suza i nevolje i koliko li je malo osjećaja za te bijednike!*⁶⁰

Usprkos određenim naporima grada i države koji su uslijedili, novogradnje su zbog rasta troškova izgradnje i dalje bile cjenovno nepristupačne siromašnima. Ti stanovnici, kojih je u Zagrebu bilo čak između deset i dvadeset tisuća, morali su stoga pomagati sami sebi adaptacijom starih objekata ili zidanjem novih. Tako su se adaptirale stare barake, stare zgrade i željeznički vagoni. Među *najstrašnije od najstrašnjijega* Thaller je svrstao adaptaciju baraka na Ciglani, gdje je za vrijeme

⁵⁹ Thaller L. Kako bijedni stanuju. *Novosti*. 1924;18(351):7.

⁶⁰ Thaller L. Kako bijedni stanuju. *Novosti*. 1924;18(351):7.

FOTOGRAFIJA IZ ZBIRKE LUJE THALLERA (HMMF-5683/32)

A PHOTOGRAPH FROM LUJO THALLER'S COLLECTION

(CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-5683/32)

< FOTOGRAFIJA IZ ZBIRKE LUJE THALLERA (HMMF-5683/13)

A PHOTOGRAPH FROM LUJO THALLER'S COLLECTION

(CROATIAN MUSEUM OF MEDICINE AND PHARMACY HMMF-5683/13)

warned the city authorities of the need to urgently resolve the *unbearable sanitary and social conditions*, claiming that Zagreb, as the most beautiful city in Yugoslavia, was in this regard behind even the most secluded towns in Germany.⁵⁷ He thought the most important issues were resolving the need for employing a city physician, a post which had not been filled since the war, then the issue of infants and children and, finally, the issue of tuberculosis itself.

Closely related to the issue of tuberculosis was the poor housing policy, which significantly accelerated the spread of the disease. Thaller initially hoped that the city would ensure that the new buildings were of adequate quality, as well as that the issue of poor workers' and peasants' housing would be resolved. He stated that it was shameful that many such apartments did not have a toilet, any daylight, or even a proper floor.⁵⁸ Therefore, being socially sensitive and class-conscious, Dr Thaller wrote about economic stratification and the impact it had on housing conditions in Zagreb:

*When a person looks at an aristocratic or plutocratic palace, which would befit a city like London in its splendour and modernity, and thinks of the basements in Tkalčićeva Street or the stuffy cellars in all the villages two kilometres from the city, then he would not know what he would be more surprised by: those poor people, who built their homes with the sweat of their hands and who lived their whole lives in those terrible, Asian, gypsy-like circumstances, or those who have never felt all the misery and trouble at the end of their splendour. Here in Zagreb, we are attempting to introduce English customs and we are able to disadvantage a man who would wear a black tie to his tailcoat, while our peasants bathe only once a year! (...) Mr. Dr. D. asserted that between Vienna and Donji Lapac one must lose his ideals, and I say that he must indeed lose them between Zagreb and Odra, between Ban Jelačić Square and Tkalčićeva Street.*⁵⁹

Unfortunately, the hope that after the First World War the city of Zagreb would finally come to grips with the

housing misery, which it inherited from the pre-war period, quickly gave way to resignation. An additional problem at that time was the strong immigration pressure of the largely rural population in search of work in industry. The galloping housing crisis was resolved just as quickly by the construction of as many as two thousand hygienically inadequate shacks and bungalows. One of the most terrible improvisations of that kind, as Thaller described it, was the village of Korošćevac: five hundred wagons at a station which had been used by railwaymen as housing from the end of the war. Another such improvisation was Heinzelovac, as Thaller called it, a settlement consisted of barracks assembled from boards, paper and similar materials behind the city's gasworks.⁶⁰ That group of about a hundred shacks was founded on the location of Zagreb Fair, but was later moved outside the city. A similar village was built in the west on Selska cesta. Thaller wrote about the responsibility for the housing misery in the city sharply and without reservations:

*What can I say about the terrible basement and often even more terrible attic apartments. (...) I think that the gentlemen university professors should visit them sometimes, maybe then they would not be so bewildered. Perhaps the politicians would do well to think more often about the fact that it used to be customary for them to worry about these things as well. How much misery there is in this city, how many unwiped tears and troubles and how little feeling for these wretched people!*⁶¹

Despite the efforts made by the city and the state, which followed, the poor could still not afford new buildings due to rising construction costs. There were between ten and twenty thousand of such residents in Zagreb, so they had to manage by adapting old buildings or building new ones on their own. This was how old barracks, old buildings and railway wagons were adapted into living space. Thaller classified the adaptation of the barracks at Cigla-na to be among the most terrible such adaptations, which was during the First World War the location of an ortho-

⁵⁷ Thaller L. Zdravstvena politika grada Zagreba. Riječ. 1921;3(277):3.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Thaller L. Kako da suzbijamo sušicu u Hrvatskoj? Hrvatska njiva. 1918;2:110–3, p. 112.

⁶⁰ Thaller L. Kako bijedni stanuju. Novosti. 1924;18(351):7.

⁶¹ Ibid.

Prvoga svjetskog rata bila smještena ortopedska bolnica sa školama za invalide koju je vodio pionir hrvatske ortopedije Božidar Špišić. U dvadesetak baraka bilo je smješteno pedeset do sto osoba, većinom s jednom do dvije prostorije. U nekima je živjelo čak petnaest osoba, a druge su pregrađene kako bi držale i podstanare. Ovako je Thaller opisao navedene barake:

*Da su barake pune gamadi, da su prenapučene, iznutra tamne i smrdljive, ne treba ni pričati. U njima su nastanjeni Istrani i nekako me stid misliti, da je sve, što je domovina dala svojoj djeci, koja su ostavila svoja ognjišta, da umru barem u slobodi, to, što tamo nalazimo.*⁶¹

Adaptirale su se i stare kuće tako da su se od tavana i podruma pravili stanovi. Premda su neke od tih pregradnji bile prikladne za stanovanje, mnoge su bile opasne po život: *Čatrlje su to, gdje je svaki kutić upotrebljen za ljudsku nastambu, a ruše se i pogibeljne su da ne pokopaju jednom sve one, što ih nastavaju.*⁶² Thaller se dotaknuo i stanova u vagonima, koji su sredinom 1920-ih premješteni iz grada u Čulinec, gdje je nastalo pravo vagonsko naselje:

*Mjestimice su si izgradili ulaze, gdje gdje je cio vagon obrasao povijušama, na trećem mjestu je u prostoru kotaca cio podrum ili – svinjac. Naročito je interesantan onaj dio vagonškoga grada, koji se nalazio kod željezničkih radiona, jer su si ondje ti jadnici udesili upravo originalne gradjevine. Da je takav vagon, što je obično služio jednoj porodici za stan, bio malo ne uvijek prenapučen, ne treba ni spominjati. Mnogi su držali podstanare, bilo je tu svega i svačega. Po sedam, osam ljudi u jednom vagonu! Kada je jedan obolio svak si može zamisliti, što je to značilo. Mortalitet je dojenčadi u tome ambijentu bio strašan.*⁶³

Među improvizirane nastambe koje su si stanovnici sami gradili uslijed siromaštva i nepostojanja planske izgradnje naselja spadale su i barake građene od dasaka

iz sanduka, kakve su se pojavile u Zagrebu prvi put na Sajmištu. Nakon toga su takva naselja niknula na još nekoliko mjesta: oko Barutanskog jarka, iza staroga Samoborskog kolodvora (danas Pivnica „Budweiser“ u Adžijinoj) te iza gradske plinare u Radničkoj. Na ovoj posljednjoj lokaciji nastao je tzv. Novi naselak, sastavljen od dvije ulice i stotinjak kuća. Neke od baraka bile su velike svega četiri do pet kvadratnih metara i u njima je živjelo po pet ili šest osoba, a ovako ih je Thaller opisao: *Za lijepa se vremena još mogu kako tako podnijeti te špilje, jer je u njima nemoguće ostati, dok su za tužna i ružna vremena najstrašniji, što si ljudska fantazija može uopće i zamisliti.*⁶⁴

Premda je Thaller, kao i Čepulić, vjerovao u mikrobno podrijetlo tuberkuloze, smatrao je da opća dispozicija organizma igra veliku ulogu u njegovoj otpornosti prema Kochovom bacilu. U socijalnomedicinskoj ideologiji upravo su okolišni uvjeti bili krucijalni za stvaranje zdravog organizma koji se može uspješno oduprijeti bolesti. Tako je smatrao da su *zrak, sunce i hrana* presudni za zdravlje djece, te je upozoravao da će se djeca izložiti bolesti tamo gdje s roditeljima žive u lošim higijenskim prilikama i sami gladuju.⁶⁵ Još je teže u takvim okolnostima, držao je, spriječiti daljnje širenje bolesti na zdrave ukućane: *Kamo će da smjesti zdravo dijete? Kamo će s bolesnikom, kome bi se još moglo pomoći kad liječišta gotovo i nemamo. Kako će, recimo, izolovati bolesnika u stanu, kad se taj sastoji iz jedne jedine prostorije a nov stan ne može mu niko živ da namakne.*⁶⁶ Čist i zdrav stan i nutritivno bogata prehrana, smatrao je, bili su preduvjet uspješnog liječenja, izolacije i prevencije tuberkuloze. U tome stavu, koji je dijelio s mnogim pionirima javnog zdravstva, možemo reći da ga je povijest dvadesetog stoljeća u velikoj mjeri opravdala.

61 Thaller L. Stambeni problem grada Zagreba. Svijet. 1926;1(17):338–9, str. 339.

62 Isto.

63 Isto.

64 Isto.

65 Thaller L. Sušica u svjetlu moderne nauke. Jugoslavenska knjiva. 1922;6:279–85, str. 283.

66 Isto, str. 284.

paedic hospital with schools for the disabled, headed by the pioneer of Croatian orthopaedics Božidar Špišić. Fifty to one hundred people were accommodated in about twenty barracks, most of them with one or two rooms. Some accommodated as many as fifteen people, and others were partitioned to make way for tenants. This is how Thaller described the mentioned barracks:

*We need not even mention that these shacks are full of vermin, that they are overcrowded, dark and foul from the inside. They are inhabited by Istrians, and I am somewhat ashamed to think that all this homeland gave to its children, who left their hearths to at least die free, is what we find here.*⁶²

Old houses were also being adapted, so apartments were rebuilt from attics and basements. Although some of these partitions were suitable for living, many were life-threatening: *These are sheds, where each corner is used for human habitation, and they often collapse and are dangerous as they might bury all those who dwell in them.*⁶³

Thaller also mentioned the wagon apartments, which were moved from the city to the outskirts in Čulinec in the mid-1920s, and which grew into a real wagon settlement: *In some places, they built their own entrances, and in some the entire wagon is overgrown with climbers, while yet another home, where the wheels used to be, is a basement or, rather, a pigsty. The part of the wagon town which is located near the railway workshops, is particularly interesting, because those poor people built quite original housing there. It goes without saying that such wagons, which are used as family apartments, are always overcrowded. Many kept tenants; all sorts of things are going on there. Seven, eight people in one wagon! If one falls ill, everyone can imagine what it means. Infant mortality in that environment is terribly high.*⁶⁴

Among the improvised dwellings which the inhabitants built themselves due to poverty and the absence of urban planning, there were also shacks built from crates, such

as those which for the first time appeared on the location of the Zagreb Fair. Later on, such settlements sprung up in several other places: around Barutanski jarak, behind the old Samobor train station (today the Budweiser pub in Adžijina Street) and behind the city gasworks in Radnička cesta, the so-called Novi Naselak [New Settlement], consisting of two streets and about a hundred houses. Some of the barracks were only four to five square meters in size and five or six people lived in them, and this is how Thaller described them: *In good weather, one could still tolerate those caves, because it is impossible to stay in them, while in miserable weather they are the most dreadful places which human imagination can fathom.*⁶⁵

Although Thaller, like Ćepulić, believed in the microbial origin of tuberculosis, he also held that the general disposition of the organism played a major role in its resistance to Koch's bacillus. In sociomedical ideology, environmental conditions were crucial for the creation of a healthy organism which can successfully resist disease. Thus, he considered that *air, sun and food* were crucial for children's health, and he warned that children will be exposed to diseases should they *live with their parents in poor hygienic conditions and without food*.⁶⁶ It is even more difficult in such circumstances, he maintained, to prevent the further spread of the disease to healthy household members: *Where are they going to place a healthy child? Where will they situate the patient, who could still be helped and there are almost no sanatoriums. How, for example, will they isolate a patient in an apartment, when it consists of a single room and no one can afford to move somewhere better?*⁶⁷ A clean and adequate apartment, as well as good quality diet, he believed, were a prerequisite for successful treatment, isolation and prevention of tuberculosis. With this attitude, which he shared with many pioneers of public health, we can say that he was truly justified in the history of the twentieth century.

⁶² Thaller L. Stambeni problem grada Zagreba. Svijet. 1926;1(17):338–9, p. 339.

⁶³ Ibid.

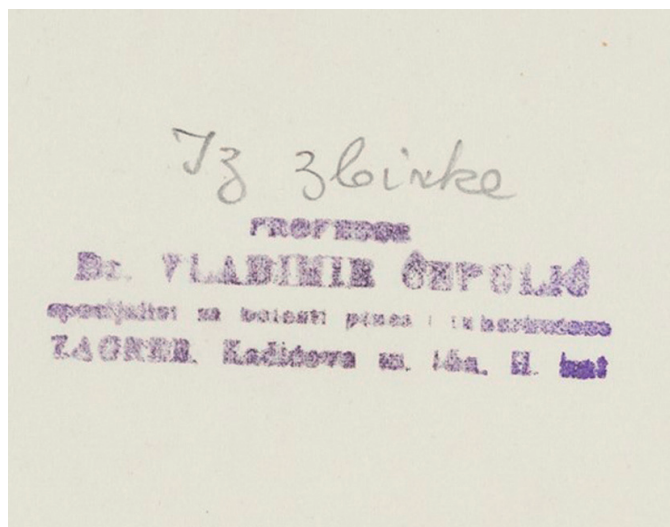
⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Thaller L. Sušica u svjetlu moderne nauke. Jugoslavenska knjiva. 1922;6:279–85, p. 283.

⁶⁷ Ibid, p. 284.

MUZEALIZACIJA FOTOGRAFIJA: OD FOTOARHIVA ANTITUBERKULOSNOG DISPANZERA DO MUZEJSKE ZBIRKE

OTISAK PEČATA NA POLEDINI ČEPULIĆEVE FOTOGRAFIJE IZ
ANTITUBERKULOSNOG DISPANZERA (HMMF-4677)

A SEAL IMPRINT ON THE BACK OF ČEPULIĆ'S PHOTOGRAPH FROM
THE ANTITUBERCULOSIS DISPENSARY (CROATIAN MUSEUM OF
MEDICINE AND PHARMACY HMMF-4677)

Fotografije socijalne bijede koje su nastale na poticaj Vladimira Čepulića sa svrhom oblikovanja svojevrsne potvrde propitivanju organske podloge društva, s osobitim naglaskom na pojavnost i širenje tuberkuloze u prvoj polovini 20. stoljeća, u sklopu zdravstveno-prosvjetiteljskih kampanja pridonosile su utemeljenju novog sustava vrijednosti unutar medicine i društva.⁶⁷ Od svog nastanka do danas prešle su put od fotodokumentacijskog materijala u vlasništvu Antituberkuloznog dispanzera u Zagrebu, gdje su služile kao dio istraživačkoga javnozdravstvenog programa, do muzejskih izložaka prezentiranih unutar nekoliko izložbenih

⁶⁷ Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Čepulića. *Liječ Vjesn.* 2020;142(11-12):420–9.

ILUSTRACIJA ČEPULIĆEVA ČLANKA OTVORENJE MUZEJA ZA POVIJEST
ZDRAVSTVA U HRVATSKOJ U SPOMEN 70-GODIŠNJICE OSNUTKA ZBORA
LJEČNIKA (LIJEČNIČKI VJESNIK 1944;66:43-47, STR. 46)

AN ILLUSTRATION OF ČEPULIĆ'S ARTICLE ENTITLED THE OPENING OF THE
MUSEUM FOR THE HISTORY OF HEALTHCARE IN CROATIA IN COMMEMORATION
OF THE 70TH ANNIVERSARY OF THE FOUNDING OF THE CROATIAN MEDICAL
ASSOCIATION (LIJEČNIČKI VJESNIK 1944;66:43-47, P. 46)

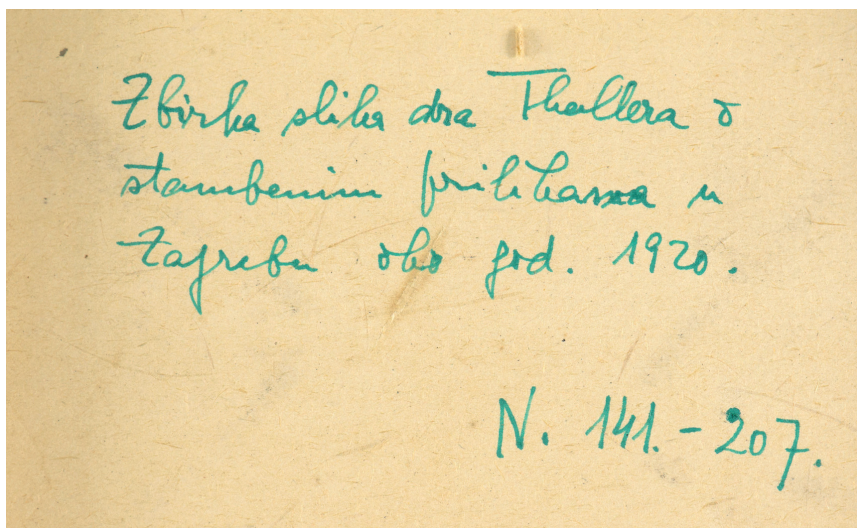
projekata. Taj proces dovodi i do preoblikovanja njihovih načina prezentacije, od dokumentarnih crno-bijelih fotografija snimljenih na terenu 1924. – 1925., preko izrade fotografija unificiranog formata kao eksponata za IV. izložbu Udruženja umjetnika Zemlja postavljenu u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1932.⁶⁸ (54 fotografije), potom obrezanih fotografskih ilustracija, formatom prilagođenih za tisak u Čepulićevom članku u *Liječničkom vjesniku* 1939.⁶⁹ (36 fotografija), sve do fotopovećanja kaširanih na karton – izložbenih predmeta posebno odabranih i izrađenih za Muzej za povijest

⁶⁸ Bjažić Klarin T. Radna grupa Zagreb – osnutak i javno djelovanje na hrvatskoj kulturnoj sceni. *Prostor.* 2005;13(1[29]):41-51.

⁶⁹ Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn.* 1939;61(1): 36–51.

THE MUSEALISATION OF THE PHOTOGRAPHS: FROM THE PHOTO ARCHIVE OF THE ANTITUBERCULOSIS DISPENSARY TO A MUSEUM COLLECTION

POKLOPAC KUTIJE U KOJOJ SU SAČUVANE
FOTOGRAFIJE IZ OSTAVŠTINE LUJE THALLERA
S LEGENDOM
THE LID FROM THE BOX WHICH STORED THE
PHOTOGRAPHS FROM LUJO THALLER'S LEGACY

The photographs of social misery, taken upon Vladimir Čepulić's request with a special emphasis on the incidence and spread of tuberculosis in the first half of the 20th century, as part of health and educational campaigns, contributed to the new value system within medicine and society.⁶⁸ From the time when they were taken to the present day, they have gone from photo documentation material owned by the Antituberculosis Dispensary in Zagreb, where they were used in the research public health program, to museum exhibits presented within several exhibition projects. This process also led to the reshaping of their presentation methods, from documentary black-and-white photographs taken in the field in 1924 and 1925, to their production in a unified format as exhibits for the 4th exhibition of the Association of Fine Artists *Zemlja*, organised in the Art Pavilion in Zagreb in

1932,⁶⁹ (54 photographs), and then also reframed photographic illustrations prepared for publication in Čepulić's article in *Liječnički vjesnik* in 1939,⁷⁰ (36 photographs), all the way to enlarged images printed out onto cardboard, specifically chosen and prepared for the Museum of the History of Healthcare in Croatia, which was opened at the Croatian Medical Association in 1944 (20 photographs). For their new purposes these photographs also received new descriptions, which are different to those published in Čepulić's article in *Liječnički vjesnik* in 1939.

It can be assumed that the impression which the International Hygiene Exhibition held in Dresden in 1931 left on Čepulić, as well as its potential in the popularisation of hygiene, for him represented the largest science "text-book" on the preservation of public health, encouraging

⁶⁸ Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Čepulića. *Liječ Vjesn.* 2020;142(11-12):420–9.

⁶⁹ Bjažić Klarin T. Radna grupa Zagreb – osnutak i javno djelovanje na hrvatskoj kulturnoj sceni. *Prostor.* 2005;13(1[29]):41–51.

⁷⁰ Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn.* 1939;61(1):36–51.

zdravstva u Hrvatskoj koji je otvoren u Hrvatskome liječničkom domu 1944. godine (20 fotografija). Za novu svrhu ove su fotografije dobile i nove legende, koje se razlikuju od onih objavljenih uz ilustracije Čepulićeva članka u *Liječničkom vjesniku* 1939. godine.

Može se pretpostaviti da je utisak koji je *Međunarodna higijenska izložba* održana u Dresdenu 1931. ostavila na Čepulića te njezin potencijal u popularizaciji higijene, prema Čepuliću najveći za sada udžbenik nauke o čuvanju narodnog zdravlja, potaknuo ovog liječnika i na pokušaj zornog prikazivanja hrvatskoga medicinskog naslijeđa i medicine kroz osnutak prvoga muzeja za povijest zdravstva na našim prostorima.⁷⁰ Vladimir Čepulić je, naime, u razdoblju od 1935. do 1945. bio predsjednik Hrvatskoga liječničkoga zbora, pri kojem je osnovao Muzej za povijest zdravstva i u Hrvatskom liječničkom domu privremeno je namijenio za tu svrhu dvije prostorije.⁷¹ Nakon što je Muzej otvoren 1944. godine, njegovim upraviteljem je imenovan povjesničar medicine Lujo Thaller, koji ga je koristio i u nastavi iz povijesti medicine, ponovno uvedenoj 1948. godine kao obvezni kolegij.⁷²

U sklopu ovog Muzeja bile su izložene i fotografije koje prikazuju tematiku stambene bijede u Zagrebu. Oda-brano je dvadeset fotografija i pripremljeno za postav Muzeja – izrađena su fotopovećanja koja su kaširana na kartone unificiranih dimenzija 30,8 x 40,8 cm, a na pojedinim primjerima legenda je napisana crnim ili bijelim tušem na samoj fotografiji. Nakon otvorenja Muzeja za povijest zdravstva u Liječničkom domu 1944. godine, Vladimir Čepulić je objavio u *Liječničkom vjesniku* opsežan prikaz s ilustracijama na kojima se vidi kako su eksponati bili raspoređeni u izložbenom prostoru. Među ostalim, na jednoj od ilustracija vide se i dvije fotografije iz spomenutog ciklusa: *Stanbena*

bieda u Zagrebu god. 1925. i *Stanbena bjeda u Zagrebu g. 1924.* / *Vagonski stanovi* koje su postavljene na zid zajedno s drugim fotografijama u sklopu teme *prikaz nastanba, tipovi kuća, opskrba vodom, pučke toplice*.⁷³

Prelaskom u Odsjek za povijest medicinskih znanosti HAZU šezdesetih godina prošlog stoljeća Čepulićeva zbirka je ponovno bila u funkciji fotoarhiva, ali i istraživačkoga polazišta u istraživanjima socijalnomedicinske i zdravstveno-prosvjetiteljske ideologije između dva rata. Danas se ove fotografije nalaze u Zbirci fotografija Hrvatskog muzeja medicine i farmacije HAZU kao muzejski predmeti koji su predstavljeni na ovoj izložbi. U eri digitalizacije Zbirka Vladimira Čepulića pronalazi svoje mjesto i u virtualnom svijetu, te su odabrane fotografije iz zbirke predstavljene na internetskim portalima *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* (DiZbi HAZU)⁷⁴ i *eKultura*⁷⁵.

Naknadno otkrivena i ovdje već opisana *Zbirka slika dra Thallera o stambenim prilikama u Zagrebu oko god. 1920.*, koja sadrži 58 crno-bijelih fotografija malog formata, također je uvrštena u Zbirku fotografija Hrvatskog muzeja medicine i farmacije te se na ovoj izložbi prvi put predstavlja javnosti.

Predmeti predstavljeni u okviru izložbe *Naličje grada prije sto godina: fotografije iz zbirke liječnika Vladimira Čepulića i Luje Thallera* dokumentiraju socijalnomedicinske i javnozdravstvene aspekte razvoja medicine. Međutim, slojevitost njihova značenja prostire se na znatno širi dijapazon kulture obuhvaćajući sociološke, ekološke, kulturnoantropološke, urbanističke, umjetničke i muzeološke aspekte u životu grada. Time se ova baština razotkriva u svoj svojoj multidisciplinarnosti kao značajan izvor za kulturnu povijest Zagreba i Hrvatske.

⁷⁰ Čepulić V. *Međunarodna higijenska izložba u Dresdenu*. Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja. Prilog Liječničkog vjesnika. 1931;53(6):237–44.

⁷¹ Čepulić V. Muzej za povijest zdravstva u Hrvatskoj. *Liječ Vjesn.* 1942;64:204–7.

⁷² Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Podrijetlo Zbirke narodne medicine Hrvatskoga muzeja medicine i farmacije HAZU. U: Pećina M, Fatović-Ferenčić S, ur. *Narodna medicina: izvori i istraživanja*. Rasprave i grada za povijest znanosti, knjiga 17. sv. 10. Zagreb: HAZU; 2017, str. 225–40.

⁷³ Čepulić V. Otvorenje muzeja za povijest zdravstva u Hrvatskoj u spomen 70-godišnjice osnutka Zbora liječnika. *Liječ Vjesn.* 1944;66:43–7. Ilustracija na str. 46.

⁷⁴ Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, <https://dizbi.hazu.hr/a/>.

⁷⁵ Portal eKultura, <https://ekultura.hr/>.

this doctor to try to present the Croatian medical heritage and medicine.⁷¹ Furthermore, in the period from 1935 to 1945, Vladimir Ćepulić was the president of the Croatian Medical Association, and during his mandate he founded the Museum for the History of Healthcare and temporarily dedicated two rooms in the Croatian Medical Centre for this purpose.⁷² After the Museum was opened in 1944, the historian of medicine Lujo Thaller was appointed its director; he used it when teaching the history of medicine, which was in 1948 reintroduced as a compulsory course at the Zagreb School of Medicine.⁷³

This Museum also exhibited photographs depicting housing misery in Zagreb. Twenty such photographs were selected and prepared for the exhibition; they were also enlarged and placed on cardboard with the uniform dimensions of 30.8 x 40.8 cm, and some of them had the key written in black or white ink on the photograph itself. After the Museum for the History of Healthcare opened in 1944, Vladimir Ćepulić published in *Liječnički vjesnik* an extensive account with illustrations showing how the exhibits were organised in the exhibition space. One of the illustrations showed two photos from the mentioned cycle: *Housing poverty in Zagreb in 1925* and *Housing Misery in Zagreb in 1924/Wagon apartments*, which were placed on the wall together with other photos of the same theme *housing, types of houses, water supply, public spas*⁷⁴ After moving to the Division for the History of Medical Sciences at the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) in the 1960s, Ćepulić's collection once again functioned as a photo archive, but also as a starting

point for research into social medicine between the two world wars. Today, these photos are stored in the Photographic Collection of the Croatian Museum of Medicine and Pharmacy, Croatian Academy of Sciences and Arts, as museum objects presented in this exhibition. In the era of digitalisation, Vladimir Ćepulić's collection finds its place in the virtual world, and selected photos from the collection are presented on the Internet portals under *Digital collection of the Croatian Academy of Sciences and Arts* (DiZbi HAZU)⁷⁵ and *eKultura*⁷⁶.

Dr Thaller's collection of photographs about housing conditions in Zagreb around the year 1920, which was subsequently discovered and already described here, and which contains 58 small-format black-and-white photographs, is also included in the Photographic Collection of the Croatian Museum of Medicine and Pharmacy, and this exhibition presented it to the public for the first time.

The objects in the exhibition *The reverse side of Zagreb a hundred years ago: photographs from the collections of doctors Vladimir Ćepulić and Lujo Thaller* document the social medical and public health aspects in the development of medicine. However, the layering of their meaning extends much more widely regarding culture, and it includes sociological, ecological, cultural-anthropological, town-planning, artistic and museological aspects of city life. In this way, the given heritage is revealed in all its multidisciplinary as a significant source for studying the cultural history of Zagreb and Croatia.

⁷¹ Ćepulić V. Međunarodna higijenska izložba u Dresdenu. Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja. Prilog Liječničkog vjesnika. 1931;53(6):237–44.

⁷² Ćepulić V. Muzej za povijest zdravstva u Hrvatskoj. Liječ Vjesn. 1942;64:204–7.

⁷³ Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Podrijetlo Zbirke narodne medicine Hrvatskoga muzeja medicine i farmacije HAZU. In: Pećina M, Fatović-Ferenčić S, ed. Narodna medicina: izvori i istraživanja. Rasprave i građa za povijest znanosti, book 17. vol. 10. Zagreb: Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU); 2017, pp. 225–240.

⁷⁴ Ćepulić V. Otvorenje muzeja za povijest zdravstva u Hrvatskoj u spomen 70-godišnjice osnutka Zbora liječnika. Liječ Vjesn. 1944;66:43–47. Illustration on p. 46.

⁷⁵ The digital collection and the catalogue of the Croatian Academy of Sciences and Arts, <https://dizbi.hazu.hr/a/>.

⁷⁶ The eKultura portal, <https://ekultura.hr/>.

LITERATURA

- Ackerknecht EH. Anticontagionism Between 1821 and 1867. *Bulletin of the History of Medicine*. 1948;22:562–93.
- Adžić V. Dva nova predmeta u fundusu Hrvatskog muzeja medicine i farmacije HAZU. *Farmaceutski glasnik*. 2017;73(3):191–5.
- Ars Therapeutica br. 4, Zbirka Čepulić, Odsjek za povijest medicinskih znanosti HAZU, separat br. 77.
- Ball L. Cholera and the Pump on Broad Street: The Life and Legacy of John Snow. *The History Teacher*. 2009;43(1):105–19.
- Barišić Marenčić Z. Arhitektica Zoja Dumengijić. Zagreb: Arhitektonski fakultet, UPI-2M PLUS; 2020.
- Bjažić Klarin T. Arhitektura Udruženja umjetnika Zemlja – od novoga stilskog izraza do nositelja društvene mijene. U: Markotić D, Prelog P, ur. *Umjetnost i život su jedno : Udruženje umjetnika Zemlja 1929. – 1935*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; 2019. Katalog izložbe, str. 67–93.
- Bjažić Klarin T. Radna grupa Zagreb – osnutak i javno djelovanje na hrvatskoj kulturnoj sceni. *Prostor*. 2005;13(1[29]):41–51.
- Čapo H. Odnos zagrebačke gradske vlasti prema južnoj periferiji između dva svjetska rata. *Časopis za suvremenu povijest*. 2020;52(1):53–78.
- Čepulić V. O ustroju ortopedskog odjela. *Liječ Vjesn*. 1915;37:234–51.
- Čepulić V. Tuberkuloza i stan. *Liječ Vjesn*. 1930;52(8):349–61.
- Čepulić V. Međunarodna higijenska izložba u Dresdenu. *Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja. Prilog Liječničkog vjesnika*. 1931;53(6):237–44.
- Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn*. 1939;61(1):36–51.
- Čepulić V, prir. Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940.
- Čepulić V. Odjel za tuberkulozu Zakladne bolnice. U: Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940, str. 41–43.
- Čepulić V. Muzej za povijest zdravstva u Hrvatskoj. *Liječ Vjesn*. 1942;64:204–7.
- Čepulić V. Otvorenje muzeja za povijest zdravstva u Hrvatskoj u spomen 70-godišnjice osnutka Zbora liječnika. *Liječ Vjesn*. 1944;66:43–7.
- Cooter R. Anticontagionism and History's Medical Record. U: Wright P, Treacher A, ur. *The Problem of Medical Knowledge: Examining the Social Construction of Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press; 1982, str. 87–108.
- Dežman M. Borba protiv tuberkuloze. Uspomene sa lječilišta Breštovac. *Liječ Vjesn*. 1934;56:169.
- Dugački V. Čepulić, Vladimir. U: *Hrvatski biografski leksikon (1983-2023)*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/4220>. [Pristupljeno 17. siječnja 2024.].
- Dürriegl M-A, Fatovic-Ferencic S. "I am living in my own corpse" – the experience of tuberculosis in poems by A B Šimić. *Medical Humanities*. 2006;32(1):4–6. DOI:10.1136/jmh.2004.000188.
- Fatović-Ferenčić S. Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. *Croatian Medical Journal*. 2008;49:709–19.
- Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Podrijetlo Zbirke narodne medicine Hrvatskoga muzeja medicine i farmacije HAZU. U: Pećina M, Fatović-Ferenčić S, ur. *Narodna medicina: izvori i istraživanja. Rasprave i građa za povijest znanosti, knjiga 17. sv. 10*. Zagreb: HAZU; 2017, str. 225–40.
- Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Čepulića. *Liječ Vjesn*. 2020;142(11-12):420–9.
- Fatović-Ferenčić S, Dürriegl M-A. Poverty : Between Common Conscience and Public Health. *Croatian Medical Journal*. 2007;48:585–94.
- Fatović-Ferenčić S, Hofgräff D. Između države i javnosti : Tuberkuloza u izvorima Hrvatskoga državnog arhiva i Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. *Katalog izložbe*. Zagreb: HDA; 2014.
- Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. Zdravlje i/ili profit: metafora i/ili stvarnost. *Knjiga izlaganja na X. proljetnom bioetičkom simpoziju HLZ-a*. Zagreb: HLZ; 2010, str. 9–15.

REFERENCES

- Ackerknecht EH. Anticontagionism Between 1821 and 1867. *Bulletin of the History of Medicine*. 1948;22:562–93.
- Adžić V. Dva nova predmeta u fundusu Hrvatskog muzeja medicine i farmacije HAZU. *Farmaceutski glasnik*. 2017;73(3):191–5.
- Ars Therapeutica no. 4, Čepulić Collection, Division for the History of medicine CASA, off-print no. 77.
- Ball L. Cholera and the Pump on Broad Street: The Life and Legacy of John Snow. *The History Teacher*. 2009;43(1):105–19.
- Barišić Marenić Z. Arhitektica Zoja Dumengjić. Zagreb: Arhitektonski fakultet, UPI-2M PLUS; 2020, p. 19.
- Bjažić Klarin T. Arhitektura Udruženja umjetnika Zemlja – od novoga stilskeg izraza do nositelja društvene mijene. In: Markotić D, Prelog P, ed. *Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929. – 1935*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; 2019. Exhibition catalogue, pp. 67–93.
- Bjažić Klarin T. Radna grupa Zagreb – osnutak i javno djelovanje na hrvatskoj kulturnoj sceni. *Prostor*. 2005;13(1[29]):41–51.
- Cesarić, Dobriša. Hrvatski biografski leksikon (1983–2023), online edition. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Available at: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cesaric-dobrisa>. [Accessed on 6 February, 2024].
- Cooter R. Anticontagionism and History's Medical Record. In: Wright P, Treacher A, ed. *The Problem of Medical Knowledge: Examining the Social Construction of Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press; 1982, pp. 87–108.
- Čapo H. Odnos zagrebačke gradske vlasti prema južnoj periferiji između dva svjetska rata. *Journal of Contemporary History*. 2020;52(1):53–78.
- Čepulić V. O ustroju ortopedskog odjela. *Liječ Vjesn*. 1915;37:234–51.
- Čepulić V. Tuberkuloza i stan. *Liječ Vjesn*. 1930;52(8):349–61.
- Čepulić V. Medjunarodna higijenska izložba u Dresdenu. *Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja. Prilog Liječničkog vjesnika*. 1931;53(6):237–44.
- Čepulić V. Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn*. 1939;61(1):36–51.
- Čepulić V. Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940.
- Čepulić V. Odjel za tuberkulozu Zakladne bolnice. In: *Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze*. Zagreb: Institut za tuberkulozu, Društvo za suzbijanje tuberkuloze u Zagrebu; 1940, p. 41–3.
- Čepulić V. Muzej za povijest zdravstva u Hrvatskoj. *Liječ Vjesn*. 1942;64:204–7.
- Čepulić V. Otvorenje muzeja za povijest zdravstva u Hrvatskoj u spomen 70-godišnjice osnutka Zbora liečnika. *Liječ Vjesn*. 1944;66:43–47.
- Dežman M. Borba protiv tuberkuloze. Uspomene sa lječilišta Brestovac. *Liječ Vjesn*. 1934;56:169.
- Dom i sviet, 15 December, 1923.
- Dugački V. Čepulić, Vladimir. In: *Hrvatski biografski leksikon (1983–2023)*, online edition. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Available at: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/4220>. [Accessed on 17 January, 2024].
- Dürriegl M-A, Fatović-Ferenčić S. "I am living in my own corpse" – the experience of tuberculosis in poems by AB Šimić. *Medical Humanities*. 2006;32(1):4–6.
- Fatović-Ferenčić S. Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. *Croatian Medical Journal*. 2008;49:709–19.
- Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Podrijetlo Zbirke narodne medicine Hrvatskoga muzeja medicine i farmacije HAZU. In: Pećina M, Fatović-Ferenčić S, ed. *Narodna medicina: izvori i istraživanja. Rasprave i građa za povijest znanosti*, book 17. vol. 10. Zagreb: Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU); 2017, pp. 225–240.
- Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S. Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Čepulića. *Liječ Vjesn*. 2020;142(11–12):420–9.
- Fatović-Ferenčić S, Dürriegl M-A. Poverty: Between Common Conscience and Public Health. *Croatian Medical Journal*. 2007;48:585–94.

- Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere." The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. *Photography and Culture*. 2022;15(2):109–28. DOI: 10.1080/17514517.2022.2037838.
- Gernsheim H, Gernsheim A. *Fotografija : sažeta istorija*. Beograd: Jugoslavija; 1973.
- Glesinger L. Prof. dr. Lujo Thaller i počeci nastave iz Povijesti medicine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. *Liječ Vjesn*. 1978(9):571–3.
- Hamlin C. Ackerknecht and 'Anticontagionism': A Tale of Two Dichotomies. *International Journal of Epidemiology*. 2009;38:22–7.
- Hodkin P. Medicine is war: and other medical metaphors. *British Medical Journal*. 1985;291:1820–21.
- Kisić D. Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar” 1926.-1939. : arhitektura i sanitarna tehnika u službi napretka. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Hrvatski muzej arhitekture; 2014.
- Lozić V. Zagrebačka škola fotografije (1930.-1950.). *Informatica museologica* [Internet]. 2011;42(1-4):168–75. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/134339> [Pristupljeno 13. srpnja 2020.].
- Mann T. Čarobna gora. Zagreb: Školska knjiga; 2003.
- Mehulić L, Kolveshi Ž, Kovačić Ž. Ivana Tomljenović Meller: Zagrepčanka u Bauhausu. Zagreb : Muzej grada Zagreba; 2010. Katalog izložbe.
- Pešut V. In memoriam Vladimir Čepulić (23. 3. 1891. – 23. 3. 1964). *Liječ Vjesn*. 1964;86(6):783–4.
- Poljak Ž, ur. Bibliografija Liječničkog vjesnika 1877 – 1977. Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske; 1978.
- Redakcija. Cesarić, Dobriša. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cesaric-dobrisa>. [Pristupljeno 6. veljače 2024.].
- Redakcija. Thaller, Lujo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/61110>. [Pristupljeno 17. siječnja 2024.].
- Roberts J. Photography after the Photograph: Event, Archive, and the Non-Symboli. *Oxford Art Journal*. 2009;32(2):282.
- Šimić AB. Izbor iz poezije. Zagreb: Mozaik knjiga; 2019.
- Thaller L. Kako da suzbijamo sušicu u Hrvatskoj? Hrvatska njiva. 1918;2:110–3.
- Thaller L. Zdravstvena politika Zagreba. *Liječ Vjesn*. 1920;42(12):655–8.
- Thaller L. Zdravstvena politika grada Zagreba. *Riječ*. 1921;3(277):3.
- Thaller L. Sušica u svjetlu moderne nauke. *Jugoslavenska njiva*. 1922;6:279–85.
- Thaller L. Za zdravlje našega sela. *Jugoslavenska njiva*. 1922;6:112–4.
- Thaller L. Kako bijedni stanuju. *Novosti*. 1924;18(351):7.
- Thaller L. Stambeni problem grada Zagreba. *Svijet*. 1926;1(17):338–9.
- Tomašić K. Lječilište Brestovac nakon 25 godina. Sumarni prikaz kronike i statistike. *Liječ Vjesn*. 1934;56:177.
- Tonković M. Karlo Dragutin Drašković [potpoglavlje]. Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj. U: Maleković V, ur. *Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; 1994. Katalog izložbe, str. 94–117.
- Tonković M. Đuro Janeković: fotografije: doživjeti Zagreb 1930-ih. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; 2009.
- Vučak I. Mjesto prof. dr. Vladimira Čepulića u hrvatskoj ortopediji. *Liječ Vjesn*. 1999;121(7-8):263–6.
- Vučak I. The Struggle Against Tuberculosis During the Twentieth Century in Croatia. U: Zupanić Slavec Z, ur. *Tuberculosis (1860-1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe*. Frankfurt, Berlin: Peter Lang; 2011.

- Fatović-Ferenčić S, Hofgräff D. Između države i javnosti: Tuberkuloza u izvorima Hrvatskoga državnog arhiva i Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. Exhibition catalogue. Zagreb: HDA; 2014.
- Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. "We live in a wagon never going anywhere." The representations of housing conditions and tuberculosis in Zagreb between the two world wars. *Photography and Culture*. 2022;15(2):109–28.
- Fatović-Ferenčić S, Kuhar M. Zdravlje i/ili profit: metafora i/ili stvarnost. In: X. proljetni bioetički simpozij. Zagreb: Hrvatski liječnički zbor; 2010, pp. 9–15.
- Gernsheim H, Gernsheim A. Fotografija: sažeta istorija. Beograd: Jugoslavija; 1973.
- Glesinger L. Prof. dr. Lujo Thaller i počeci nastave iz Povijesti medicine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. *Liječ Vjesn*. 1978(9):571–3.
- Hamlin C. Ackerknecht and 'Anticontagionism': A Tale of Two Dichotomies. *International Journal of Epidemiology*. 2009;38:22–7.
- Hodgkin P. Medicine is war: and other medical metaphors. *British Medical Journal*. 1985;291:1820–1.
- Kisić D. Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar" 1926. – 1939.: arhitektura i sanitarna tehnika u službi napretka. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture; 2014, pp. 13–8.
- Lozić V. Zagrebačka škola fotografije (1930. – 1950.). *Informatica museologica*. 2011;42(1-4):168–175.
- Majcen V. Filmska djelatnost Škole narodnog zdravlja "Andrija Štampar" (1926. – 1969.). Zagreb: HDA; 1995.
- Mann T. The Magic Mountain. New York: Vintage Books; 1927, p. 9.
- Mehulić L, Kolveshi Ž, Kovačić Ž. Ivana Tomljenović Meller: Zagrepčanka u Bauhausu. Zagreb: Museum of Arts and Crafts; 2010. Exhibition catalogue.
- Pešut V. In memoriam Vladimir Čepulić (23. 3. 1891. – 23. 3. 1964). *Liječ Vjesn*. 1964;86(6):783–4.
- Poljak Ž, ed. Bibliografija Liječničkog vjesnika 1877 – 1977. Zagreb: Croatian Medical Association; 1978.
- Roberts J. Photography after the Photograph: Event, Archive, and the Non-Symboli. *Oxford Art Journal*. 2009;32(2):282.
- Šimić AB. Pogled siromaha. In: Izbor iz poezije. Zagreb: Mozaik knjiga; 2019, p. 104.
- Thaller L. Kako bijedni stanuju. *Novosti*. 1924;18(351):7.
- Thaller L. Kako bijedni stanuju. *Novosti*. 1924;18(351):7.
- Thaller L. Kako da suzbijamo sušicu u Hrvatskoj? *Hrvatska njiva*. 1918;2:110–3.
- Thaller L. Stambeni problem grada Zagreba. *Svijet*. 1926;1(17):338–9, p. 339.
- Thaller L. Sušica u svjetlu moderne nauke. *Jugoslavenska njiva*. 1922;6:279–85, p. 283.
- Thaller L. Za zdravlje našega sela. *Jugoslavenska njiva*. 1922;6:112–4.
- Thaller L. Zdravstvena politika grada Zagreba. *Riječ*. 1921;3(277):3.
- Thaller L. Zdravstvena politika Zagreba. *Liječ Vjesn*. 1920;42(12):655–8, p. 657.
- Thaller, Lujo. Hrvatska enciklopedija, online edition. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Available at: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/61110>. [Accessed on 17 January, 2024].
- Tomašić K. Lječilište Brestovac nakon 25 godina. Sumarni prikaz kronike i statistike. *Liječ Vjesn*. 1934;56:177.
- Tonković M. Đuro Janeković: fotografije: doživjeti Zagreb 1930-ih. Zagreb: Museum of Arts and Crafts; 2009.
- Tonković M. Karlo Dragutin Drašković [subchapter]. Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj. In: Maleković V, ed. Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951. Zagreb: Museum of Arts and Crafts; 1994. Exhibition Catalogue, pp. 94–117.
- Vučak I. Mjesto prof. dr. Vladimira Čepulića u hrvatskoj ortopediji. *Liječ Vjesn*. 1999;121(7-8):263–6.
- Vučak I. The Struggle Against Tuberculosis During the Twentieth Century in Croatia. In: Zupanič Slavec Z, ed. Tuberculosis (1860-1960): Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe. Frankfurt, Berlin: Peter Lang; 2011.

LOKACIJE NA KOJIMA SU SNIMLJENE FOTOGRAFIJE
IZ ZBIRKE VLADIMIRA ČEPULIĆA IZ 1924. GODINE
HEMATSKI PRIKAZ NA RECENTNOJ KARTI ZAGREBA

ZAGREBAČKE VIZURE 1924. I 2024.

THE VIEWS OF ZAGREB 1924. AND 2024

BARAKE NA CIGLANI, ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA, 1924.

(LOKACIJA: KLAIĆEVA ULICA, ŠKOLSKO IGRALIŠTE IZA MUZEJA MIMARA)

KLAIĆEVA ULICA, ŠKOLSKO IGRALIŠTE IZA MUZEJA MIMARA, 2024.
(FOTO: DAMIR FABIJANIĆ)

ZAGREBAČKE VIZURE 1924. I 2024.
THE VIEWS OF ZAGREB 1924. AND 2024

VLAŠKA ULICA 117, ZBIRKA
VLADIMIRA ČEPULIĆA, 1924.
VLAŠKA ULICA 117, 2024.
(FOTO: DAMIR FABIJANIĆ)

TKALČIĆEVA ULICA, ZBIRKA
LUJE THALLERA, 1924.

TKALČIĆEVA ULICA, 2024.
(FOTO: DAMIR FABIJANIĆ)

KATALOG
CATALOGUE

GRAD

PRIJE 100 GODINA

FOTOGRAFIJE IZ ZBIRKI LIJEČNIKA VLADIMIRA ČEPULIĆA I LUJE THALLERA

ZBIRKA VLADIMIRA ČEPULIĆA

ZAGREB 1924. – LOŠI STANOVİ

serija od 54 crno-bijele fotografije, originali na fotopapiru

Zagreb, 1924.

Na poledinama fotografija nalaze se podatci, rukopis olovkom: naziv serije, naziv fotografije, napomena „Iz Zbirke“ ispod koje je otisak pečata: PROFESOR / Dr. VLADIMIR ČEPULIĆ / specijalist za bolesti pluća i tuberkulozu / ZAGREB Kačićeva ul. 15a II kat.

1. VLAŠKA UL. 119

12,5 x 17,5 cm

inv. br. HMMF-4673

2. VLAŠKA 117

12,5 x 17,5 cm

inv. br. HMMF-4674

3. TKALČIĆEVA UL. TAVANSKA SOBA – PROSTITUTKE

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4675

4. BARAKE NA CIGLANI

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4676

5. SA ZAVRTNICE

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4677

6. VLAŠKA 117

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4678

7. ZANIMANJE DJECE

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4679

8. VLAŠKA UL. 110. TAVANSKI STAN

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4680

9. VLAŠKA UL. 117

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4681

10. VLAŠKA 117

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4682

11. ZAVRTNICA

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4683

12. U NOVOM NASELKU

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4684

13. STAN U BARAKAMA NA CIGLANI IZA VELIKE GIMNAZIJE NA ROOSEVELTOVOM TRGU

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4685

14. NOVA VES 57

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4686

15. NOVA VES 57

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4687

16. POD ZIDOM BR. 1. TAVANSKI STAN

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4688

17. VLAŠKA ULICA

30 x 24 cm

inv. br. HMMF-4689

18. VLAŠKA 117

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4690

19. TKALČIĆEVA UL. 46

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4691

20. NOVI NASELAK. STANOVİ U BARAKAMA

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4692

21. NASTAMBE U BARAKAMA

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4693

22. TKALČIĆEVA UL.

30 x 24 cm

inv. br. HMMF-4694

23. TKALČIĆEVA UL.

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4695

24. VLAŠKA UL.

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4696

25. NASTAMBE U BARAKAMA

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4697

26. VLAŠKA UL.

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4698

27. VLAŠKA UL.

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4699

28. SA TREŠNJEVKE

24 x 30 cm

inv. br. HMMF-4700

**29. TKALČIĆEVA UL.
RADNIČKI STAN**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4701

30. VLAŠKA 117

30 x 24 cm
inv. br. HMMF-4702

31. SAVSKA C. 68

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4703

32. BARAKE NA CIGLANI

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4704

**33. VAGONSKI STANOVI IZA
BOTANIČKOG VRTA**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4705

**34. TKALČIĆEVA UL. –
TAVAN. ULAZ U SOBE
PROSTITUTKI**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4706

**35. ZAGREB 1924. – LOŠI
STANOVI**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4707

36. TKALČIĆEVA UL.

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4708

37. VLAŠKA UL. 76

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4709

38. TKALČIĆEVA UL. 46

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4710

39. BARAKE NA CIGLANI

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4711

**40. STANOVI U VAGONIMA
IZA BOTANIČKOG VRTA**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4712

41. VAGONSKI STAN

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4713

**42. VAGONSKI STANOVI IZA
BOTANIČKOG VRTA**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4714

43. NA KANALU

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4715

**44. NA KANALU. LJETNA
SPAVAONA.**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4716

45. NOVI NASELAK

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4717

46. VLAŠKA ULICA

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4718

47. NA KANALU

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4719

48. NA KANALU

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4720

**49. NA CIGLANI IZA
VELIKE GIMNAZIJE NA
ROOSEVELTOVOM TRGU**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4721

**50. TKALČIĆEVA UL.
TAVANSKA SOBA –
PROSTITUTKE.**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4722

51. NA KANALU

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4723

**52. ZAGREB 1924. – LOŠI
STANOVI**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4724

**53. JEDINA NADA. SA
TREŠNJEVKE.**

24 x 30 cm
inv. br. HMMF-4725

54. POD ZIDOM BR. 1

30 x 24 cm
inv. br. HMMF-4726

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

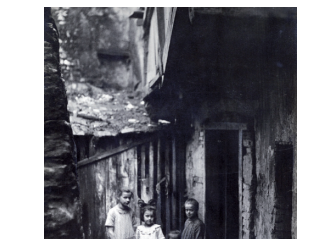
19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1924.

serija od 20 crno-bijelih fotografija
(fotopovećanja kaširana na karton)

Muzej za povijest zdravstva u Hrvatskoj, Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 1944.

Na poledinama fotografija nalaze se rukopisne legende.

55. SIROTINJSKE NASTAMBE U ZAGREBU 1924. GODINE

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4670

56. SMJEŠTAJ SOCIJALNO UGROŽENIH 1924. GODINE U ZAGREBU

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-2601

57. STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1925.

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4624

58. SIROTINJSKA SOBA U ZAGREBU 1924. GODINE

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4627

59. NOVA VES. PODRUMSKI STAN ZA 16 OSOBA

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4666

60. STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU: TKALČIĆEVA ULICA

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4622

61. NASTAMBE U BARAKAMA IZA GIMNAZIJE U KLAJČEVOJ ULICI

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4623

62. STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU

30,8 x 40,5 cm

inv. br. HMMF-2603

63. STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU G. 1924. VAGONSKI STAN.

30,8 x 40,5 cm

inv. br. HMMF-2604

64. STAN U BARACI U ZAGREBU

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4621

65. LJETNA SPAVAONICA

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4620

66. STAMBENA BIJEDA U VLAŠKOJ ULICI U ZAGREBU 1924. GODINE

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4626

67. STAN U BARACI NA ŽITNJAKU U ZAGREBU

30,8 x 40,5 cm

inv. br. HMMF-2605

68. STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1924. GODINE

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-2599

69. CIGANKA – SVA NADA OBITELJI

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4667

70. STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1924. GODINE – VAGONSKI STANOVI

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4625

71. STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1924. VAGONSKI STANOVI

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4665

72. U STANU U BARACI

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4668

73. NASTAMBA OD SANDUKA POKRIVENA LJEPENKOM

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4669

74. LJETNA KUHINJA NA TREŠNJEVCI

30,8 x 40,8 cm

inv. br. HMMF-4671

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

ZBIRKA LUJE THALLERA

75. – 132. ZBIRKA FOTOGRAFIJA DR. LUJE THALLERA O STAMBENIM PRILIKAMA U ZAGREBU OKO 1920. GODINE

Zagreb, oko 1920.

serija od 58 crno-bijelih fotografija, razne dimenzije
(do 10 x 13 cm)

kutija: 10 x 13,5 x 2,7 cm

legenda na unutarnjoj strani poklopca: *Zbirka slika dra
Thallera o / stambenim prilikama u / Zagrebu oko god.*

1920. / N. 141.-207., rukopis zelenom tintom

inv. br. HMMF-5683/1-58

Fotografije su na poledini numerirane zelenom tintom
oznakama od N. 141 do N. 207, ali unutar te numeracije
nedostaju N. 151-159.

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

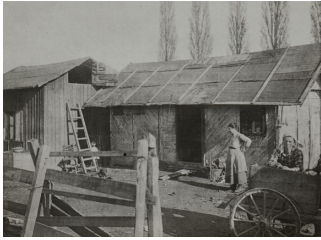
87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133. BOČICA DR. DETTWEILERA PLAVI HENRIK

osobna pljuvačnica

Noelle & Co, Lüdenscheid, Njemačka, kraj 19. st.

inv. br. HMMF-810

Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti
Hrvatski muzej
medicine i farmacije

DOKUMENTACIJA IZLOŽBE

DOCUMENTATION OF THE EXHIBITION

EMZ ETNOGRAFSKI
MUZEJ ZAGREB

ZAGREB, 21. 3. – 19. 5. 2024.

PLAKAT IZLOŽBE

NALIČJE

HRVATSKI
LIJEČNIČKI
ZBOR
1874.-2024.

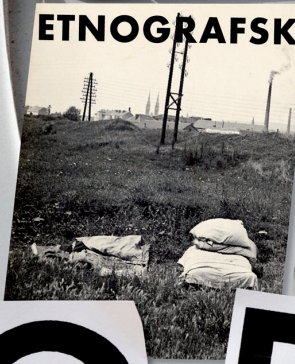
htd | hrvatsko
torakalno
društvo

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Hrvatski muzej medicine i farmacije

FOTOGRAFIJE IZ ZBIRKI LIJEČNIKA
VLADIMIRA ČEPULICA I LUJE THALLERA

ETNOGRAFSKI MUZEJ, ZAGREB, 21. 3. – 19. 5. 2024.

ETNOGRAFSKI
MUZEJ ZAGREB

GRADA

PRIJE 100 GODINA

Design: Studio Raik

OTVORENJE IZLOŽBE I LIKOVNI POSTAV OPENING OF THE EXHIBITION AND EXHIBITION DESIGN

S OTVORENJA IZLOŽBE, SLIJEVA NADESNO:

AKADEMIK VJEKOSLAV JEROLIMOV,
PROF. DR. SC. ŽELJKO KRZNARIĆ,
MR. SC. ŽELJKA PETROVIĆ OSMAK,
PROF. DR. SC. STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ,
SILVIJA BRKIĆ MIDŽIĆ, DR. SC. ZVJEZDANA ANTOŠ,
AKADEMIK MARKO PEĆINA, AKADEMIK JOSIP MADIĆ,
DR. SC. MARTIN KUJAR

AKADEMIK JOSIP MADIĆ, ZAMJENIK TAJNICE
RAZREDA ZA MEDICINSKE ZNANOSTI HAZU

PROF. DR. SC. ŽELJKO KRZNARIĆ PREDAJE SILVIJI
BRKIĆ MIDŽIĆ SKULPTURU PRVOG PREDSEDNIKA
HRVATSKOGA LIJEČNIČKOG ZBORA ZA HRVATSKI
MUZEJ MEDICINE I FARMACIJE HAZU

AKADEMIK MARKO PEĆINA, VODITELJ HRVATSKOG
MUZEJA MEDICINE I FARMACIJE HAZU

PUBLIKA NA OTVORENJU IZLOŽBE

STR. 105-110: IZ POSTAVA IZLOŽBE

Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti
Hrvatski muzej
medicine i farmacije

IZLOŽBA / EXHIBITION

NALIČJE GRADA PRIJE 100 GODINA: FOTOGRAFIJE IZ ZBIRKI
LIJEČNIKA VLADIMIRA ČEPULIČA I LUJE THALLERA
THE REVERSE SIDE OF THE CITY A HUNDRED YEARS AGO:
THE PHOTOGRAPHS FROM THE VLADIMIR ČEPULIČ AND
LUJO THALLER COLLECTIONS

Etnografski muzej, Zagreb, 21. ožujka – 19. svibnja 2024. /
Ethnographic Museum, Zagreb, March 21 – May 19, 2024

NOSITELJI PROJEKTA / ORGANIZERS

Hrvatski muzej medicine i farmacije HAZU / Croatian Museum of
Medicine and Pharmacy CASA

Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju
znanosti HAZU / Division for the History of Medical Sciences of the
Institute for History and Philosophy of Science, CASA

Akademik / Member of the CASA Marko Pečina, voditelj Muzeja /
Head of the Museum

Izv. prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić, dr. med., upraviteljica
Zavoda i zamjenica voditelja Muzeja / Director of the Institute
and Deputy Head of the Museum

Silvija Brkić Midžić, prof., upraviteljica Muzeja / Director of the Museum
Dr. sc. Martin Kuhar, dr. med., Odsjek za povijest medicinskih znanosti
Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU / Division for the
History of Medical Sciences of the Institute for History and
Philosophy of Science, CASA

PARTNERI NA PROJEKTU / CO-ORGANIZERS

Hrvatski liječnički zbor / Croatian Medical Association

Prof. dr. sc. Željko Krznarić, predsjednik Zbora / President of CMA
Etnografski muzej / Ethnographic Museum, Zagreb

Dr. sc. Zvezdana Antoš, ravnateljica / Director

AUTORI IZLOŽBE / AUTHORS OF THE EXHIBITION

Silvija Brkić Midžić

Izv. prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić, dr. med.

Dr. sc. Martin Kuhar, dr. med.

KUSTOSICA IZLOŽBE / CURATOR OF THE EXHIBITION

Mr. sc. Željka Petrović Osmak

LIKOVNI POSTAV IZLOŽBE, VIZUALNI IDENTITET I GRAFIČKO

OBLIKOVANJE IZLOŽBENIH MATERIJALA / EXHIBITION DESIGN, VISUAL
IDENTITY AND GRAPHIC DESIGN OF THE EXHIBITION MATERIALS

Studio Rašić

Ante Rašić

FOTOGRAFIJE ZAGREBAČKIH VIZURA 2024. /

PHOTOGRAPHS OF THE VIEWS OF ZAGREB 2024

Damir Fabijanić

TEHNIČKI POSTAV IZLOŽBE / TECHNICAL SETUP

Restauratorsko-preparatorske radionice i tehnička služba
Etnografskog muzeja / Restoration-preparation Workshops and
Technical Service of the Ethnographic Museum, Zagreb
Kristina Matković, Ivana Prodan, Davor Filipčić, Darijen Paša,
Mislav Janušić, Ana Kolonić

PRIPREMA ZA TISAK / PREPRESS

Studio Rašić

Ankica Penava-Pejčinović

ODNOSI S JAVNOŠĆU I MARKETING / PUBLIC RELATIONS AND MARKETING

Ivana Lušić

DIGITALIZACIJA MUZEJSKE GRAĐE / DIGITALIZATION OF THE MUSEUM MATERIALS

Goran Vržina

POPRAVNI PROGRAM / EDUCATIONAL PROGRAM

Lorena Martinić, Anastazija Petrović, Silvia Vrsalović

Izložba je organizirana u povodu 150. obljetnice osnutka
Hrvatskoga liječničkog zbora. / The exhibition was organized
on the occasion of the 150th anniversary of the Croatian
Medical Association.

Realizaciju izložbe financijski su podržali Ministarstvo
kulture i medija RH, Gradski ured za kulturu i civilno društvo
Grada Zagreba, Hrvatski liječnički zbor i Hrvatsko torakalno
društvo Toraks. / The realization of the exhibition was financially
supported by the Ministry of Culture and Media of the Republic
of Croatia, City Office for Culture and Civil Society of the City
of Zagreb, Croatian Medical Association and Croatian Thoracic
Society Thorax.

Digitalizacija muzejske građe financirana je sredstvima Zaklade
za znanost u okviru projekta IP-2019-04-1772. / Digitalization of
the Museum materials has been supported by Croatian Science
Foundation inter the project IP-2019-04-1772.

THE REVERSE SIDE OF THE CITY

A HUNDRED YEARS AGO

**THE PHOTOGRAPHS FROM THE VLADIMIR
ČEPULIĆ AND LUJO THALLER COLLECTIONS**

ISBN 978-953-347-566-0

Zagreb, svibanj 2024.

Cijena 20 €

